Tartu Riiklik Ülikool
Üldise Ajaloo Kateeder

Inglismaa osa Esimese maailmasõja valla lahendamisel

Diplomitöö

Maruta Paxalus

Juhendaja:
H. Piirimäe

Tartu 1966

Sissejuhatuseks

1914 – 1918a. maailmasõda polnud juhuslik ja ootamatu. Ta oli sündmuseks, millest räägiti ammu enne selle puhkemist ja mida valmistati ette imperialistlike riikide suurimate monopolide kontorites ja pankades, diplomaatilistes kinkondades ning luidrahvastaapides. Kui kogu maailmas valitsevaks süsteemiks on kapitalism, „sõda ei ole juhus, ei ole „patt," vaid arvavad nüüdsed pdpid (kes juhtustavad patriotismi, humaansust ja rahu mitte kahvemiks ani oportunistid), vaid kapitalismi vältimatu aste, mis on viimane sõjadepõhjus

kapitalistliku elu vorm ammu ra-
lugi..."[1]

Esimese maailmasõja peamiseks
põhjuseks oli kapitalistliku rii-
kide arengu ebaühtlus.

XIX sajandi viimastel aasta-
tel kapitali vaba konkureeri-
ja ühtlaseimise monopolistlikuks ka-
pitalismiks aitis selleni, et enge
maailm sai suurte kartellide
ja trustide võitlusareenias mono-
polistlike mõjusfääride pärast.

Maailma jagamise lõpulei-
misega XX sajandi algusaastel tea-
situd võitlus uute lungude
pärast, toorme ning kapitali
paigutamise sfääride pärast
aitis paratamatult kaasa
ja maailma ümberjagamise
eest.

„Imperialismiks nimetan-

---

[1] V. I. Lenin, Poliitilistest lozungitest. Sissejuhatav artikkel ja ülesanded, Teoseid, k. 21, Tallinn 1953, lk. 23.

ned kapitalismi objektiivse paratamatus tekitas imperialistliku rõja ..."[1]

Esimese maailmasõja eelse kuhtumud konfliktidega nimetab Lenin Austria ja Serbia konflikti Balkani pärast, Inglismaa ja Saksamaa konflikti turgude ja asumaade pärast ning Venemaa konflikti Türgiga Armeenia ja Konstantinoopoli pärast.[2]

Esimese maailmasõda oli "... sõda imperialistliku (s.o. teevat ning kõigi valitsevate, nii finantskapitali (m. sõltumata võrdsetes määrades) suurriikide vahel ..."[3]

See sõda tõukus poolt aastakümneid ja tõi aastaga suuri materiaalseid kaotusi. Esimeses maailmasõjas hukkus 10 miljonit inimest ja 20 miljonit said vigastada. Sõjast osa võtnud riike-

---

1 V. I. Lenin, Proletariaadi ülesanded meie revolutsioonis, Teosed, k. 24, Tallinn, 1953, lk. 66.

2 V. I. Lenin, Sotsialistlik internatsionaal..., lk. 184.

3 V. I. Lenin, Marksismi karikatuurist, Teosed, k. 23, Tallinn 1953, lk. 22.

de kulud alid kokku 350 miljardit dollarit.[1]

Mis ali Esimese maailmasõja puhkemisel määrav? Määravaks ali Inglise-Saksa antagonismi ägenemine, mis muutis sõja neende vahel paratamatuseks. „Inglise kunagine eesmärk jätkama jäganatu valitsemine maailmaturuel ei läinud mineviku. Saksamaa kuulub oluti kiiresti areneyate kapitalistlike maade hulka ja tema tööstustoodused otsivad järjest rohkem endale turgu väljaspool riigi piire. Võitlus asumaade pärast, rahvusvaheliste konfliktide kokkupõrked on viinud kapitalistlikus ühiskonnas ühest sõjast teise.[2]

---

1 N. P. Tolstikov, Возникновение первой мировой войны, Москва 1964, lk. 9.

2 V. I. Lenin, Inglise ja Saksa löökliste rahudemonstratsioon, Teosed, k. 15, Tallinn 1953, lk. 186.

Sõjast osa võtnud riikide valitsevad ringkonnad püüdsid end igati sõjaõhutamise süüst puhtaks pesta ning selleks võltsisid ümbruskonna sündmuste tõelist olemust. Eriti näitlik on selle riikide valitsuste poolt väljaantud n. »värvilistest raamatutest«. »Värvilised raamatud« ilmusid välja ka sõja algupäevil ning olid sõjapropaganda täiendiks.

Šveitsis, 3. augustil 1914. a. ilmus Saksa »Valge raamat«, mis valgustab sündmusi 28. juunist — 1. augustini. Kogu oma sõja vallapäästmisel püüdsid nad veeretada vastutuse Venemaa peale. Saksamaa oli sõja sõlmimisel nii kaugele läinud, et ta muidu ei oleks enam jõudnud sellele, et konflikti lokaliseerida ning sõda ära hoida. Väidetakse, et Saksamaa jättis Austriale täieliku tegevusvabaduse, samal ajal aga Venemaa teatmetest Austria-Serbia konflikti vaadeldakse tähtsa asjaoluna kohaliku iseloomuga konflikti muutumisel ülemaailmseks.[1]

---

1 Н. С. Брусаменский, Германский империализм: история и современность, Москва 1964, lk. 190–193.

„Valge raamat" andis lõplikult ekdõige pilde Inglise – Saksa suhetest. Inglismaa esines nii siidel valitsejana.[1]

2 päeva pärast Saksa „valget raamatut" s. o. 5. augustil ilmus Inglise „hõõne raamat," mille esmaõigus oli õigustada Inglismaa sõttaastumist Venemaa ning Prantsusmaa poolel Saksamaa vastu. Enne selle avaldamist ütles Grey: „Me avaldame dokumendid selle kohta, mis toimus viimase nädala jooksul, kui meie lõpetusime valu hundesja ma ei kahtle, et igale ükimesele saab selgeks kui piigsad, omakasupüüdmatud ja siivad olid meie püüded rahu heaks..."[2]

Ebaõigesti näidatakse siin Inglise – Prantsuse suhteid. Püüdlause näidata, et Inglismaa on absoluutselt vaba igasugustest Euroopa liitudest

---

1 Н. С. Ерусалимский, Вопрос об ответственности за войну, „Историк-марксист", Москва 1932, III–IV, lk. 31.

2 Samas, lk. 30–31.

ja pole Prantsusmaale andnud mingeit lubadust peale diplomaatilise poolehoiu. Väide Inglismaa »valedest sõnadest« täidab »lõhki rooge« lihtsalt naeruvääristamiseks.[1]

Dokumentide valik on sellise, mis püüab igati Inglismaa süüd rõhutada vallapäästmisel pelmeenidega.

»Värvilised raamatud« ilmusid ka teistel riikidel: Venemaal — »Oranž raamat«, Prantsusmaal — »Kollane raamat«. Ka neile on iseloomulik tõsiasjade tõlgendamine.

Esimese maailmasõja puhkemise ajalugu hõlmab veel tänapäevalgi vaieldavaid küsimusi. Ka tänapäeval pole täielikult likvideeritud, seda suuremat tähtsust omandab meie jaoks Esimese maailmasõja puhkemise iga üksikasjaline uurimine.

Käesoleva diplomitöö ülesandeks ongi lähemalt näida-

[1] Н. С. Брусиловский, Вопрос об..., lk. 33.

ta Inglismaa osa Esimese maailmasõja vallapäästmisel. Tõelised fäkelepanu on pööratud sündmustele 28. juunist kuni 4. augustini — s.o. Franz Ferdinandi tapmisest kuni Inglismaa sõttaastumiseni. Et ära leida fäö liigset piiratsemist, pohud võimalik lähemalt peatuda neil sündmustel, mis puudutavad Inglismaad sõjaoelsetel aastatel. Mõningatele probleemidele, nagu näiteks Inglismaa majanduslik ja poliitiline areng tingis ta sõttaastumise laiemaa vaates, mis oli Inglise-Saksa antagonismi peamiseks põhjuseks, on siiski püütud vastust leida, vaadeldes sõjaoelset perioodi.

Allikmaterjalidest on käesoleva diplomitöö koostamisel kasutatud Inglise dokumentide väljaannet[1], Saksa dokumentide ulatuslikku kogumikku[2] ning Lich-

---

[1] British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Edited by G. P. Gooch and H. Temperley. London 1926.

[2] Julikrise und Kriegsausbruch 1914, Bearbeitet und eingeleitet von Imanuel Geiss, mit einem Vorwort von Fritz Fischer, Bd. 1, Hannover 1963.

Lichnowsky[1], Grey[2] ja Lloyd George'i[3] memuaare.

Tuginе dokumentide kogumisa on üldiselt käsitsi asostatud, mis aga ta on just inglaste poolt välja antud, siis dokumentide valik on muidugi sellise, mis püüab Tuglismaa osa õigemas maailmasõja valla juhtimisel väkendada. Peamiseks on nõude dokumentide esitamise lükkamised mujal ja liialt muude ajavaldmise tagant.

Memuaarid ise muutes ahtas löö kirjutamisel, mis võimaldab võrdlemisi täielikku pealekaart suhtumist, sest nende juures märgib väga suur osa autorite subjektiivne suhtumine aõiaidesse nähtusesse. Riikide välispoliitika objektiivsuse hindamisel on sel teoseid võrdlemisi raske kasutada; muidugi aõib see just Grey ja Lloyd George'i memuaaride osta.

Grey teos, nagu tema tõnavõ-

---

1 Lichnowsky, My mission to London 1912–1914, s. l. 1918.

2 E. Grey, Twenty Five Years 1892–1916, London 1935.

3 D. Lloyd George, Военные мемуары, т. I–II, Москва 1934.

tuuli, paiskab silma nurme arnu laiade fraaside pealt. Pidevat teotud jutustust ta nemmaarides pole. Greyle on omane nagu väga traagilise toon, mis nõnda peatükid omavad viisi sunnit täitust: 16. peatükk — „Viimane kuiv," 17. peatükk — „Sõja algus," 18 peatükk — „Kas olles olnud võimalik sõda ära keelda?"

B. Schmitt nimetas Grey teost „Briti poliitika klassikalises käsitluses."[1] Ise on nendega liiga optimistlik hinnang, klassikaline võib ta alla aimult oma silmakirjalikkuse pealest.

„Twenty Five Years", ilmunud esimest korda 1925. a. käesoleva töö koostamisel on kasutatud 1935. a. trükki.

Kodanlikest autoritest on kasutatud Gooch'i,[2] Fay,[3] Schmitt,[4] Taylori[5] jt mainitud.

---

[1] Т. Виноградов, Буржуазная историография первой мировой войны, Москва 1962, lk. 107.

[2] G. Gooch, History of modern Europe 1878–1919, London 1923.

[3] С. Фей, Происхождение мировой войны, Тт. I–II, Москва 1934.

[4] B. E. Schmitt, The Coming of War 1914, Volume II, Charles Scribner's Sons 1. l. 1930.

[5] А. Дж. П. Тейлор, Борьба за господство в Европе, Москва 1953.

Nendel autoritel on nida puudus. Nii näiteks alahindavad nad majanduslike suhete mõju sõja puhkemisel ja peavad tähelepanu pööramata dejlonaatilisi suhete valgustamisele, ka ülehindavad nad ühiskiriste osa sõja vallapäästmisel.

Pelnitt ja Fay on mõlemad ameerika ajaloolased, nii et neile juures võib mängata ühes suunas eriarvust.

Fay ei hinda nüüdisaegselt Tuglase-laadse antagonismi sõja puhkemisel. Eriti suurt mõju on talle näitavasti avaldanud „Die Grone Politik...", millene ta pole osanud ametlikult suhtuda. Üldiselt on Fay germanofiil nii palju ijatt laseneed õigustada. Fay tõsi peab vastuna mitte ainu sõjaeelse perioodi teaduslikuu uuringut, vaid ainu selle teema kohta käiva kulgaliku materjali kogu. Ta asjaolitelise töö on tähtis ainu selle pealest, et neilt võib leida kulgaliselt dokumentaalset materjali.

Pelnitti teos on piiratuline

"töö" tulemuseks ei wõeta - nii wälismaal. Erinevalt Teyst oskab Tehmett kiitlikult lõuendi taha allikatele, kuid ei kinda ka külmaldaselt Inglise-Saksa antagonismi ja päja pukkenitel. Täis on kasutatud palju allikmaterjali, kuid puudused järeldused ja üldistused.

Taylori „Võitlus ülemvõimu eest Euroopas" on tema parim töö. Tulori puuduseks on see, et ta ei mõista imperialismi ajastul iseärasusi ning alahindab majanduslike suhete osatähtsust Esimese maailmasõja puhkemisel. Üldiselt on ta Erfurte'i meelse kallakuga.

Nõukogude autoritest on kasutatud Poletika[1], Jerusalimski ning teiste töid, millele viidatakse töö käigus.

---

1 Ж. П. Полетика, Возникновение первой мировой войны, Москва 1964.

Peaaegu kulgalise materjali läbitöötamisega seoris ületamata probleeme. Mis oli õpetajate õpimese maailmavaate puudumisel? Millised olid Inglise-laksa antagonismi vaheteod aeakreedsed põhjused? Kui suure osa mängisid ühiskondlised vaated nõjaa puudumisel? Kuidas kirjeldas Inglismaa poliitikat juuniorkirjanduste ajal? Kas Inglismaa õpilaste lõpupaalest „rahuloldjana" juuliuurisis nagu väidab see Grey oma memuaarides? Millise oli üldiselt Inglismaa osa õpimese maailmavaate kallapöördumisel? Kõigidele neile küsimustele ei tõi kahes peatükis püüdud leida vastust.

I peatükk
Inglismaa valmistumine Euroopa maailmavõimuks

1. Inglismaa majanduslik võistlus Saksamaaga

Inglise-Saksa antagonismi juured ulatuvad nii majanduslikku kui ka poliitilisse arengusse.

1. sajandi lõpul oli Inglismaa suurim kolooniaalriik ja esimene tööstusmaa.

Enne Inglismaa oma kapitali välja andis, kapitali veeti Egiptusse, Indiasse, Hiinasse, Lõuna-Ameerikasse jm., kus tööstus oli madalal tasemel. Kapitali väljaviimisega seotud demonstratsioonid, mis oli nii selle (kapitali väljaandmise) põhjuseks kui ka tagajärjeks.

Peale 1900. a., kui maailm oli juba jagatud suurriikide

vahel, kapitali väljaveden kiireks. 1900. a. Inglismaa kapitalinaabrite summa teistesse maadesse oli umbes 2 miljardit naelsterlingit ja sellelt summalt saadavad sissetulekud 100 miljonit naelsterlingit.[1]

1914. a. oli kapitali väljaveo kui ka sissetulekute summa oli rekordistunud.[2]

Mis oli siinsete kapitalinaabrite mõtteks, eesmärgiks? Imperialistliku riikide laenude poliitilise mõtte võtmes jääb asus kästi „VLKSIPkk materjalist imperialistlikust rõjast: „... Ja kodanlus oma miljärditega juba ammu palkas ja valmistas ette oma trasismi väägesid kallaletungiks laksamaale ...“[3]

1914. a. Inglismaa kapitalina-

---

1 A. L. Morton, Istorija Anglii, Moskva 1950, lk. 410.

2 Samas.

3 N. V. Ignatjev, Russko-Anglijskije otnoshenija nakanune pervoj mirovoj vojny, Moskva 1962, lk. 25.

Lubuste summa Venemaal oli umbes 400 miljonit rubla aktsiates ja 44 miljonit rubla obligatsioonide näol.[1]

Enim raha oli Inglismaa oma Venemaa naftatööstuses ja väärismetallurgia tööstuses. 1914. a. oli Venemaa naftatööstusega seotud 109 Inglismaa kompaniid.[2]

Venemaa tööstuses oli eriti palju Prantsusmaa kapitali. Briti kompaniid Venemaa tööstuses olid seotud peamiselt vahendite, müügiturgude ja sõjalaenude valmistamisega.[3]

Koos suure kapitalimahutustega leiti Inglismaa ühe rohkem parasiitlikus ja liigkasuvõtjaks riigiks. Sellest tuleneb osaliselt ka tööstuse arengutempo aeglustumine, mis väljendus tööliste arvu väikeses tõusus tähtsamates tööstusharudes, tootmiskuludes ja sagedastes kriisides. Tööstuse arv sõjaeelsetel aastatel oli kuni alla 1 miljoni.

---

1 A. B. nimetab, lk. 21.

2 Samas, lk. 23.

3 Samas, lk. 21.

kiirust aladel aastatel 1902 - 1904, 1908 - 1909, kolmes kuus Laksas kiiresti arenema 1914. a. ja katkes alles sõja tõttu!

Samal ajal aga Laksamaa majanduslik areng ei igal alal püsi ehanem.

Eriti ebatõsiseks muutub Laksamaa Tuglismaa jaoks kõigepealt läänetuse vallas. 1900-1904. a. oli Tuglismaa vasa- ja terase kesamine aastakoodarg 13,5 miljonit tonni, Laksamaal aga 16,2 miljonit; 1870-1874. a. kesamine aastakoodarg aga oli Tuglismaal olnud ainult 3 korda suurem. 1913. a. jaoks on piibt järgmine: Tuglismaal 17,9 miljonit tonni ning Laksamaal 27,4.[2]

Need arved iseloomustavad küsti Tuglismaa majajäämust ja ohu suurust, mis tuli Laksamaa poolt.

Mis oli Tuglismaa läänetuse majajäämuse peamiseks põhjuseks? Selleks väis alla esjaolu, et Tuglismaa läänetuse oli paljudes tasaosades vaesenend, sest püü-

---

1 A. K. Morgan, lk. 411.

2 Samas, lk. 414.

ti võimalikult palju ära ära-
tada vaeu seadmeid. Juurte ka-
pitalimahukuste kõrge keskmise maa-
dene poolt võimaldia eraldada
nimmasid rekonstruktsioonitas. Loo-
bude kapitali väljaveost aga ei
takelud, sest see tõi sisse kohutuid
kaotusi, mis koosnesid valdavalt ka-
tes ali väga odav.

Inglismaa osa langes kiiresti
ka kaubanduses. Kuid kuni 1913.
a. oli ta siiski veel kogu kau-
banduslik riik. Ka kaubanduses
liigub Saksamaa kiirelt Inglis-
maale järele:

Tabel 1

Inglismaa ja Saksamaa osa
maailmakaubanduses %-des[1]

Aasta	Inglismaa	Saksamaa
1870	22	13
1880	20	11
1890	20	11
1900	19	13
1910	16	13
1913	15	13

Näeme, et Inglismaa osa maail-
makaubanduses alates 1870. a. on

1 70. kurnitski, Очерки по истории
мирового хозяйства, Москва
1954, lk. 38.

pidevalt langenud. Saksamaa osa aga pole mingit langust näinud.

Kui võrrelda Inglismaa ja Saksamaa kapitali väljaveidu, võib öelda, et ka siin oli Inglismaal tagasiminek. Ajavahemikul 1855 - 1913. a. Inglismaa kapitalimahutused kasvasid 7½ korda, Prantsusmaa omad 12 korda, Saksamaa omad aga kogeni 35 korda!

Kuni 1900. a. kolooniaalvaldusteks alal tuli Inglismaal kõige rohkem konkureerida just Prantsusmaaga. Nüüd aga sai ka siit Inglismaa peamiseks konkurendiks Saksamaa.

Inglismaa ja Prantsusmaa olid enda kättes laiaulatuslikud alad Aafrikas, Kesk-Aasias jm. Saksamaa liikus selles osas ja pidi leppima tühise saagiga. Oli selge, et selline jaotus ei saa kaua püsida. Uued võimutused olid ja saavutatud ilmselgi tõepoolest jõududega, nüüd aga oli selles

---

1 70. kymnendat, lk. 79.

osas loimumud suured muudatused.

Põjavalgel perioodil Inglismaa ja Saksamaa võitlus loimus mõjusfääride pärast, misjuures tähtsat rolli mängisid ka kolooniad. Nendes aladeks olid: Balkani poolsaar, kus Saksamaa kavatsedes osatähtsus kasvas. 18,1 protsendilt 29,2 protsendile, samal ajal kui Inglismaa oma langes 24 protsendilt 14,9 protsendile; Lõuna-Ameerika, kus Saksamaa osatähtsus kasvas 16 protsendilt 19 protsendile ja Inglismaa oma langes 31 protsendilt 28 protsendile ning Türgi impeeriumi.[1]

Üüid aga Saksamaa püüda üle oleselt Inglismaa kolooniaid ülevõtmata.

Näeme, et Inglismaa arenguobjektiivselt valmistas ette pinda võitlusteemiseks Saksamaa vastu.

Majanduslik võitlus ja kolo-

[1] А. Л. Нефтяной, lk. 414.

riikide ekspansioon nõudnud üha rohkem Inglise-Saksa antagonismi, mida imperialismi tingimustes poleks olnud võimalik lahendada muidu kui sõjateel. Sõda aga lõpetas tingimata kaasrata suure territoriumi, mis maailma ümberjagamisest olid huvitatud veel paljud teised riigid.

2. Inglismaa ja Saksamaa võistlus ülemvõimu eest meredel

Mis oli Inglise-Saksa antagonismi peamiseks põhjuseks? Siin tuleks lähtuda sellest seisukohast, et imperialismiajastu konfliktid need on konfliktid maailma ümberjagamise pärast. Sisuliselt tähendab see võitlust uute kolooniaalvaldustele, tungide sisse kapitali paigutamise sfääride pärast. Kuidas konkreetselt toimub siinnegune võitlus? Konkreetselt XX sajandi algusest oli võitlus maailma ümberjagamise pärast võitluseks ülemvõimu eest meredel, sest siis valitses maailmameredel Inglise, kes oli peamiseks meredel. Ka pärast võitlust mereväepordi vallas ja ko-

koloniaalvalduste pärast ar-
tada esimokale Inglise-Sak-
sa antagonismi põhjuste ülevaa-
tel. Sellel seisukohal on ise-
gi mõned uudsemad autori-
tid, nagu Headlam[1] ja
Dickinson.[2]

Kui Saksamaa tulevik
võis olla mures, siis Inglis-
maa oleviku seda juba
ei. Kahe jaoks kohta siin
polnud, aga kuna Saksamaa
tõusmist takistas alla kuge-
vam Inglismaast, siis siiseg-
uses ülekaalus kokkupõrge
ei paratamatu.

Ohk Inglismaale Saksamaa
poolt oli aga täieliku ülmu.
Kui võrdleme Inglismaa lae-
vade arvu ja tonnaaži 1870.
ja 1908. a., siis näeme, et
laevade arv oli suurenenud
3 korda ning tonnaaž vähem
kui 10 korda. Pilt Saksa-
maa jaoks aga on samadel
aastatel järgmine: laeva-

---

1 J. W. Headlam, The History of twelve days July 24th to August 4th 1914. London 1915, lk. 292.

2 G. L. Dickinson, The International Anarchy 1904-1914, London 1937, lk. 384

de aur suurest 13 korda väg kõrgem 28 korda.[1]

Kui Saksamaal algas laiaulatuslik laevastiku ehitamine 1900. a. plaani alusel, mitmes see Inglismaal esile suure ärevuse. „Kuigi ei võinud kindel olla, et see laevastik kunagi mitte Inglismaa vastu ei suunata. Inglismaa ei tarvitsenud hirgimata alla laevastiku kallale tungi objektiks, kuid selleks jukes palmud ka välistatud.[2]

Võistlus Inglismaa ja Saksamaa vahel muutus eriti teravaks seoses uut tüüpi liinilaevade ehitamisega. Vastuseks Saksamaa püüetele suurendada oma jõudu meri sundis Inglismaa dreadnoughtide ehitamisele.

1905. a. hakati Inglismaal ehitama esimest dreadnoughti ja järgmise aasta veebruaris lasti ta vette.[3]

---

[1] К. Каутский, Как возникла мировая война, Москва 1924, lk. 18.

[2] J. W. Headlam, lk. 292.

[3] Т. Нибольд, Как Европа вооружалась к войне, 1871–1914, Москва 1923, lk. 81.

Tavaliti liikusid allveelaevad Inglismaal 1905. a. 65 viig laevamaal 26!

Dreadnoughtide ehitamisega loeti Inglismaa enda kaupi laevamaa platsidele võtta kogemuslikke mereil. Kuid laevamaa ei ole ka seda liikumi liikuvlaevade ehitamisele ja 1908. a. oli tal juba 9 dreadnoughti Inglismaa 12 vastu.[2]

Inglismaa valitsus püüdis laevamaaga kokku leppida mere-sõja/ajaloude piiramise asjas, kuid laevamaa lummistab kategooriliselt Inglismaa ülemvõimu mereil. Sellise asja tekkimisel rahuaegsel ajaloolisel Haagis 1907. a. ja kohtumisel 1908. a. Edward VII ja Wilhelm II läbirääkimistel. Laevamaa lükkas tagasi Inglismaa ettepaneku, demonstreerides sellega oma tahet jätkata laevastiku ehitamise võidujooksu.

Kui Inglise admiral lord Fisher 1904. a. alustas mere-

---

[1] А. С. Ерузалимский, Германский ... / lk. 139.

[2] Т. Ньюболд, lk. 41.

jõudude põhjalikku reorganiseerimist, ehkki see tegelikult muretut Saksamaa vastu. Laevastik toodi Valgemerest ära ja paigutati Põhjamerre. Mitteametlikes vestlustes lord Fisher isegi käendis astamatut kallaletungi Saksamaa laevastikule.[1]

Kuni Saksamaa sellest teada sai, tehti Inglismaal väga, et veenda teda oma rahulikes kavatsustes.

Väistlus sõjalaevastikus päärast kestis Inglismaa ning Saksamaa vahel sõja algusesse. 1914. a. oli Inglismaal 20 dreadnoti ning Saksamaal 15. Ka teiste sõjalaevade osas oli ülekaal siiski Inglismaal: liinilaevi Inglismaal 9, Saksamaal 4, ristlejaid Inglismaal 17, Saksamaal 5, miinilaevu Inglismaal 33, Saksamaal 10, allveelaevu Saksamaal 28, Inglismaal 76 jne.[2]

Merelaevastiku mandamisega ühel ajal alustati ka Briti armee reorganiseerimist. Sea-

---

[1] Н. А. Морской, lk. 416.

[2] Флот в первой мировой войне, т. II, Москва 1964, lk. 10.

ülesandeks oli 100 tuhandelise
ekspeditsioonivägede loomine, mida
alles oleks kohe võimalik mobi-
liseerida abiks Prantsusmaale.
Briti valitsus küll keeldus sõd-
la kokkuleppe sõlmimisest Prant-
susmaaga, kuid mõlemate sõd-
ralolstaabid viisid siiski läbi si-
da käsipidamisi, kus töötati
välja ühise tegevusplaani. Sa-
lajase merekokkuleppega mää-
rati kindlaks poolte kohustused
– Prantsusmaa rajalised jäid pi-
did koncentreerima Vahemerel,
Inglismaa omad aga Põhjamere.
Kokkulepe tegi tegelikult võima-
tuks juhuse, et Inglismaa alles
laksamaa rajas Prantsusmaa ves-
tes kõvale jäänud.

Inglise dokumentide väljaan-
de X köitest ega järel mulje,
et mingit kokkulepet pidud.[1]

Peega räägime ulgelt, et Ing-
lismaa valmistus rajaks, kuid
mitte aineult kaitserajaks. Ja
astas vaid parajat momenti, et
lahti saada laksamaast, oma
võistlejast.

---

[1] British Documents, vol. X,
№ 130, lk. 210.

3. Inglismaa välispoliitika ning diplomaatilise ettevalmistuse sõjaks

Omades liiglasuure asumaaldusi ja esmaklassilist sõjatugevat meretagavarväge, püüris Inglismaa sõja ajal ka liiglaga isolatsiooni (splendid isolation) positsioonil. Ja seetõttu oli neil lihtsam – lõi valusasi oma ajutiste liitlaste jäärdudega, aiuks nejumas külgaarelt läbi purkimpi divide et impera (jaga ja valitse). Samal ajal seostus ta osavusliikult ära teiste riikide vastuolusid. See oligi asjaolus, miks Inglismaa pika aja jooksul ei sidunud end rasket liidulepingutega.

Kuni IX–XX sajandi vahetuseni põrkusid Inglismaa huvid vaid ühtaigel Prantsusmaa ja Venemaaga. Üli mõnele, mil sõda Inglismaa ja Prantsusmaa vahel ähvardas puhkemas (Fašoda intsident 1898. a.) liis aga ilmus maailma areenile uus tugev ja kardetav riik ja Saksa võõre imperialismi näol. Ja seetõttu tõmbus endale kolke pääsme all, mitte kippides teisejärguliste territooriumidega.

XX sajandi algupoole küll Inglismaa püüdis läheneda Saksa-

maale, et saada temalt laelust võitluses Venemaa ja Prantsusmaa vastu. Saksamaa aga leidnes kõik Inglismaa läkitamiskatsed tagasi viis 1879. a. sõlmis liidulepingu Austria-Ungariga, millega 1882. a. ühines ka Itaalia. Nii tekkis 3-võõrast agressiivne blokk — kolmikliit.

Järgnevalt hakkas Inglismaa otsima liitlast Venemaa ja Saksamaa vastu. Esimese suure pöörde oma välispoliitikas tegi ta 1902. a., kirjutades alla liidulepingule Jaapaniga. See leping oli suunatud põhiliselt Venemaa vastu, osaliselt aga ka Saksamaa vastu.

Järgmiseks Inglismaa rammeks oli läkitamine Prantsusmaale. Seda läkitamist kergendas asjaolu, et Prantsuse ja Saksa suhted teravnesid seoses Marokko küsimusega ning kapitalimahutustega Balkanil ja Türgis. Oluliseks rammuks Inglismaa ja Prantsusmaa läkitamisel oli 1904. a. aprillis sõlmitud lepingud mõjusfääride jaganise kohta

Kaplikas. Selle järgi sai Inglismaa vaked käed Egiptuses ja Prantsusmaa Marokos. Nii sündis entente cordiale – Inglise-Prantsuse Entente.

Venemaa lähenemine Vene-Jaapani sõjas tõi kaasa olulised muudatused rahvusvahelistes suhetes. Inglismaa aletas, et Venemaa on niivõrd nõrgaks muutunud, et ei suuda tõlle vastupanu osutada kesk-Aasias ja Kaug-Idas ning hakkas otsima tõlle lähenemisteed.

1907. a. sõlmis Inglismaa Venemaaga kokkuleppe Tiibeti jagamise kohta mõjusfäärideks. Lepiti kokku ka Afganistani ja Tiibeti suhtes.

See kokkulepe lõi tingimused ühiseks võitluseks Saksamaa vastu. Entente'i kujunemise tunnistas seda, et Inglise-Saksa agressiivsem osades Inglise-Vene ja Inglise-Prantsuse vastuoludest sügavamaks. Inglismaa oli suunatud kuuskümne Saksamaa oma peavaenlasega ja Saksa lõdoku ei tohtnud lõppeda Prantsuse-Vene kloigga.

Inglise-Saksa suhete olemust iseloomustas kästi üks Foreign Office'i juhtivaid

ametnikud Eyre Crowe: „... Saksamaa suhtumist neisse maadesse pärast 1890. a. võidakse võrdlemisi eluvaatelises järjestuses tõlgendada sõltuvalt tõimingutega, mis tegelik välispoliitikaga, ja tegelik välispoliitika omakorda suhtumisega kõnealustesse maadesse, mida kohutavale tagajärjelisusega. ... Saksamaa esialgne soov ei saa olla ühtlasi sobitatav Briti imperiumi säilitamisega. Ja nii Suur-Britannia peaasjalik kaalutlus, niisiis ülim riigivõtte küsimus, peab olema võimu koondumise suunas ülikõrgema kogu maailma, et selleni pikemajalt pääseda ..."[1]

Sir Edward Grey ja suurigas Edward VII säilitasid Crowe'ga peaaegu esitatud mõtetega.

Seega oli 1907. a. valmis kaks imperialistlikku kloori-bolmiidiit ja Entente cordiale'ig aodati vaid sobivat momenti, et seisteisega arveid õiendada.

Järgnevatel aastatel aastatel aastatel 1914. a. toimus viga sündmusi, mis ajasid vastuolud suurriikide vahel veelgi teravamaks. Eriti suurt lõhkuse oli selles suhtes Balkani põhjadel.

---

1 Diplomaatia ajalugu, II a., Tartu 1948, lk. 217.

Esimene Balkani sõda puhkes 1912. a. Peda kiusati aeke üle maailma sõja proloogi. Inglismaa põhilisim eesmärgiks Balkani sõdade ajal oli võimalus vastuolude tekitamiseks Austria-Ungari ja Venemaa vahel. Inglismaa valmistas ägedalt ette sõda, jõejuures aga mõnevõrra taotlikult oma püüdlusi ja tegi kõik selleks, et viia segadusse mõne välisriigi arvamust. Peaasi püüti viivitada arvamust, et Euroopa sõda Türgi vastu on kaitsesõda.

Inglismaa kasutis kuld nüüdsest just Venemaa kõlbeks, kuid viimase poolt oli ajal veel rõõjaks valmis. Teiste sõjaks kaitsepäästmise plaanid 1912—1913. a. kuid edasi lükkete. Relvastumise ja diplomaatilise ettevalmistuse aga jätkusid.

Balkani sõjad ajasid valitsusvahelise allikorra äärmiselt teravaks. Nad viisid küll Balkani riikidele vabastamise Türgi ikke alt lõpule, kuid just need sõjad muundasid Balkani riikide vahelised vastuolud. Türgi iket ei heitnud ära mitte revolutsiooniline, vaid Balkani monarhistlike valitsuste sõda; see oiis Türgi võitjad vikerrase võitlusesse. Bulgaaria ihaldas teise Balkani sõja ees muusikat; Türgi oskas nõudsat momenti, et võtta Kreekalt ära Egeuse saared; Kreeka ja Serbia ei tahtsid

mul lepida Albaania ende piiri-
dega. Ent nii palud käia. Balka-
ni monarhiate lagunemist impee-
liumid suurriigid, nii võitlesid
üksteisega mõju pärast Lääs-Ida.
Veenmaa ja Jugoslaavia püüdsid
Türgit Saksamaa mõju alt välja
rebida. Sofias, Bukarestis ja Ate-
nas käis Entente'i ja Kesk-
- powers kõigi vahel äge võitlus
Balkani valitsuste poliitilise orien-
teerumise pärast, mida nõjajõudes-
de pärast, mis lähenevat maail-
masõda silmas pidades oli
paratamatult vajalikud. Kesk-
ria osavõtt juhtus tähendama
ameid Serbiaga. Viini valitsus
nägi Serbias ja Lääne-slaavi pa-
pagandas kõrvaltõrjet otse Kesk-
- Aafrika impeeriumi olemasolule.
Veenmaa leidis Serbias endale pa-
rima tee Kesk-Aafrika vastu Balka-
ni platsdarmil.

Kesk-Aafrika poolse sõjaduse alus-
tada sõda Serbia vastu ilma Saks-
maa sanktsioonita. Kui selline sõ-
da oleks puhkenud, siis oleks see
lõhestanud, et Saksamaa peab ma-
neati otsustavas võitluses maail-
ma ümberjaotamise pärast seisu-
ma. Veenmaa poolt jäänud
ka kõrvale Kesk-Aafrika kaitse-
liidust. Praktiliselt omaalgatuse
poolt võinud jätta tähelepanuta

Venemaad. Kõpeus paleus ka Inglismaa seemd jätte Prantsusmaad alistamata oma kandetevaima võistleja – Saksamaa vastu. Balkan muutus siiski Euroopa püsivuskeskuseks. Tsaritsa võid viiata sellest tuletada, et puhkes ülseuropaline plahvatus.

Mõlemad teineteisele vastukäud riikide rühmad, nii Entente kui ka kolmialiit, ajasid imperialistlikku poliitikat ja valmistasid ette agressiooni. Täpselt sama võib öelda ka Inglismaa kohta, kellel oli juhtiv koht Entente's. Kirgist Inglise valitsemisest poliitikast jäkke ülle ei saa, nagu seda mõned autorid väidavad.

Inglismaa valmistus sõjaks kaudselt ja otsekt jäke viimase aastate jooksul.

II peatükk

Sarajevo mõrv ning Inglismaa poliitika aktsi 28. juunini 1914

Pühapäeval 28. juunil 1914. a. tapeti Franz Ferdinand seoses Sarajevos, kuhu ta oli sõitnud, et viibida seal Austria-Ungari armee manöövritel.

Atentaat oli ette valmistatud Serbia natsionalistlike organisatsioonide poolt. Juhtivat kohta omas Serbia armee ohvitseride seas eksisteerinud salaorganisatsioon „Must käsi", mille eesmärgiks oli Austria-Ungari võimu all olevate serblaste valgustamine. „Must käsi" oli organiseeritud range konspiratsiooni alusel. Organisatsiooni liikmete ained olid teada ainult kesklomeetele. Ülesgu iga liige oli kohustatud vähkma sellene mu liikme ja vastutama temna mutaanni eest oma elugu.

„Musta käe" juhtivad ohvitserid polkovnik Dragutin Dimitrijevič.

Austria-Ungari keiser Franz Joseph oli oma viimaseid aastaid. Leidis pidamööda kuidas ta rongastuses, omandas Austria-Ungari poliitilises elus järjest suurenevat tähtsust temä võimupüüdjate ringkonnas ja ertshertsog Franz Ferdinand, kelle võjaväeteenistusse jultt, kes valmistas ette võõrast Serbia vastu. Ertshertsogi plaanid olid „Mustale käele" teada ja organisatsiooni otsustasid tsivilpäeviks tappa. Ettevalmistuses oli pikk ja keerukas, kuid õnnestus. 28. juunil 1914. a. mõrv teostus. Tapjaks oli gümnasist Gavrilo Princip, kes kahe lasuga revolvrist tapmist ei ertshertsogi kui ka temä naist.

Teade mõrvast jõudis Wienisse kiiresti. Samal päeval kell 16[00] jõudis see ka Foreign Office'isse.[1]

Briti välisministeeriumisse esitas saatkond 1905. a. lõpust kuni

---

1 H. V. Temperley, lk. 468.

1916. a. detsembrini sir Edward Grey. Ta elas aastatel 1862 – 1933. 1885. a. alates liberaalse partei esindajana parlamendis. Aastatel 1892–1895 tegutses Grey välisministri asetäitjana. Inglise–Buuri sõja ajal (1899–1902) taotles ta aktiivselt kompromissi valitsust agressiivset poliitikat.

Kuidas liikus Greyd iseloomustama? Kõigepealt on palju väidetud, mis iseloomustab teda kui kõhklevat, passiivset, reaktiivset, tagasihoidlikku diplomaati laiemate välispoliitiliste seisukohtade osas. Sir Edward Grey ei armastanud räägida palju, sõnastas väheste, mida ta ütles, eelistas ta väljendada ebaselgelt. Grey juhtumaailma ei leidnud sageli, kuidas täpsemalt tuleb Briti ministrikõrgeid nõusta: kas näha vaeva palju küsimusi viljeldi või aga täielikumat ülevaadet 3.–4. isiku põhjalda oma mõtete õigsusest.

D. Lloyd George ütles, et Grey kuulub sellesse klassi, mis püsimisõigust nii traditsioonide alusel praktikumile kogu

maailma kokkusaamise aokale.[1]

Oma kaasaegsetes oskas Grey kuue nuljet, et just temas peitub diplomaadi suurim au. Ja temast lõpeslest peetigi väga lugu. Igast ta sõnast, mis rahumõtlikke sel ka ei olnud, püüti leida nõgavat sisu.

Mitte juhuslikult Venemaa saadik Inglismaal Benckendorff ei ahastanud oma ettekandeid sõnadega: „Grey nõudis ..." (Grey ütles nulle ...)[2]

Kuidas hinnata Grey tegevust juhiksündmuste ajal? Mõned historiograafid iseloomustad teda kui eriment, kes püüdis personaalsed mitte arvitada ja lootis sellega päästa Inglismaad sõjast. Tegelikult aga oma Grey keskset kohta Inglismaa sõjaorganisatsioonite kulges.

Kas Inglismaal mõisteti mida võib kaasa tuua mõni Sarajevo? 30. juunil kirjutas Grey abilisele Nicolson Buchananile, kes oli Inglismaa saadikuks Venemaal: „On

---

1 D. Lloyd George, lk. 31.

2 Ф. С. Бруссанинский, Германский ..., lk. 164.

juba täiesti ilmne, et austerlased omistavad selle asjaolu sündmuse kulgu ja mahlistajatele."[1]

Buseer, Inglise saadik Viinis teatas 3. juulil, et "on seisukohad ressed ajad".[2]

Buseri vestlusest Serbia saadiku Tovarovitšiga ja Inglise saadikule selgunud, et varsenäit ei ette valmistatud Serbia rahvuslaste nõukogude poolt ning kuulsate terroristide Kustrendorfi, siis on konflikt vältimatu."[3]

Näeme, et juba õige pea pärast Sarajevo mõrva oli Inglismaal teada, et see terroristlikum akti väidetav Austria-Ungari poolt ära kasutada ettekäändena sõjakuulutuseks Serbiale.

Väär on seisukoht Fay erinevus, kes ütleb, et vägivalt küll Inglismaal ei õigustatud, millist suunt oltud Euroopa jõudes omas see kahe riigi vahel Bosnias.[4]

6. juulil kohtus Grey Parsa saadiku vürst Lichnowskyga. Algul räägiti kõikidest asjadest.

---

1 British Documents, Vol. XI, № 19, lk. 15.

2 Samas, № 29, lk. 21.

3 Samas.

4 С. Фей, Происхождение ..., III. II, lk. 207

Siis aga lasksa Lichnowsky Grey juures pikida sõnadeseina. Ta taktis seada, millisele seisukohale end Inglismaa lähenevas rahuvahelises konfliktis. Tal oli tarvis ta uuesti Greyle, et austerlased kavatsesid ühinda väljaastumist Serbia vastu. Järgnevalt selgitas ärna avameelselt Saksamaa seisukohta. Kui Saksamaa kuuldub Austriat ahistamast, muutub tema ise rahulolematuks, aga nii ta tahab Austriat, on võimalikud tõsised konfliktid Venemaaga. Grey veenis Lichnowskyt Venemaa rahumeelsuses. Kui aga konfliktid siiski lähevad, siis lubas ta teha kõik, et "ära hoida äikest." Grey kinnitas Lichnowsky poolt avaldatud oletust, et Inglismaa "ei või lubada Prantsusmaa kävitamist." Kaugemale sellest Grey ei läinud.[1]

Teated, mis Grey Lichnowskyelt sai, omasid suurt tähtsust Inglismaa poliitika kindlakssäätmisel järgnevaks ajaks. Omakorda jälle Saksamaa rõõgsüütajaid said julgeskust Grey kaleneõõlelistest mõõtevalelustest.

5. juulil oli toimunud Potsa

---

1 British Documents, Vol. XI, № 32, lk. 24-25.

Keisri kohtumise Hohtia-Ungari saadikuga, kes teatab sellest jägmist: „Keisri arvates ei tarvitse ahistavale tarvitusele võtmisega Serbia vastu liialt kaua oodata. Veremaa võtab sel puhul meiedugi vaenulikku seisukoha. Ja kui ta astub sõtta, siis Saksamaa loetab kohtriat. Kuid Veremaa pole veel rõõks valmis ja arvatavasti mõtleb ene kästi järele kui relvade jõunde astub."[1]

Ja lisas veel jmurdi, et ta kalletsel kui Hohtia-Ungari ei kasuta ära seda momenti väimalust.[2]

Omapäraselt iseloomustab Fey Saksamaa poliitikat Hohtia-Ungari suhtes. Ta ütleb, et mida energilisemalt püüdis Saksamaa Hohtiat toetada, seda aktiivsemaks oleks tal õnnestunud konflikti lokaliseerida ning ära hoida Veremaa ja teiste riikide valdeksekkumise.[3]

Saksamaal aga puhud väiksemad faktorist konflikti lokaliseerida.

6. juunil kutsus Wilhelm II kokku erakorralise nõupidamise mee-

---

1 S. Seck, History of modern ..., lk. 533.
2 Samas.
3 C. фей, Происхождение... III. II, lk. 169.

ja sõja mõistetavamini esinejatest nii armee peastaabi mõjukatest isikutest. Ja tegi ülesandeks tervitusele võtte vajaliku sõja puhuks.

Teised Wilhelm II seisukohast jäid Viini nii 7. juulil kuhtuti kõikus mõistatusse nõutagu. Berchtold, kuningriigi välisminister, teadis, et ohu tulemi ei saa kahjutuks teha kuningriigi otsustatagi saata kuningale selget ultimaatumi, mis kindlasti tegasi lükatakse, et siis sõda alustada.[2]

Sega siis vastuses 6. juulil Inglismaa teadis, et Austria-Ungari kõik tuleb kõik nõuete, et sõda takti päästa. Kuna ei Inglismaa ise ei sõlitsetsivast kuningriigist kuningatund, siis ei tervis neil välja selgitada mõningad asjaolud:

1. Kas ka teised Euroopa riigid laevad momenti välja arutamiseks ja lõuks.
2. Kui moment on saadud koju Euroopa ile, siis tuleb koolitada selle eest, et rünnamise aeg võetaks tõepoolest selline nuna, millele pakuti tervis võimalikult palkamaa ja teiste riikide vahel.

Inglismaa sõlitsetsivast kuningriigist päästa ei võimaldy. Kuulik arvamus oleks olnud kindlasti selle vastu. Ei vaja saadata sellist momenti, kus sõja palkamaa vahe on antud

---

1 S. Sosch, History of Modern ..., lk. 534.

2 E. B. Шарле, Европа в эпоху империализма 1871–1919 гг., Москва 1928, lk. 269.

Venemaa ja Prantsusmaa. Järgnevalt Inglismaa lahkeski oma liitlasi üles ässitama.

Teiselt poolt oli aga selge see, et sõda puhkeb alles siis, kui Austria-Ungari kohta on kindel väitemalt Inglismaa esialgses neutraalsuses.

Briti diplomaatiale oligi nüüd ülelt poolt iseloomulik see, et kasumaale püüti luua mulje ende neutraalsusest, teiselt poolt Prantsusmaad ja Venemaad aga ässitati sõjale.

Pahvakuulsale Inglismaal püüti näidata täielikku rahumeelsust, et liigen luua legend "pealesunnitud sõjast".

Need jooned iseloomustavadki Inglise politikat 6.-27. juulini kogu selle ajajooksul oli Inglismaal kaks nägu — üks oma liitlaste ja teise lahusmaa jaoks. Inglismaa nägi sumepäevalt: ka ei ajaund kordagi oma nägu kaitse nägev.

S. juulil loimus Grey uus kokkumise lichtenshyga, teise pärast ettekantagi lapmist. Inglise minister räägis uuesti Venemaa rahumeelsusest meeleolust ja väitis, et Inglismaa, nagu Vene- ja Prantsusmaagagi ei seo mingi sugused liidulepingud, omab täielikku tegevusvabadust. Lahenduse püüdis leida seada, nagu Inglismaa on Austria-Ungari konflikti puhul selle avaldama rahustavat mõju Petersburgile. „Ma ütlesin,

teatab Grey, et kui Saksa sõjakeskkond Venemaal Venemaa sõjalisi ettevalmistusi rahuaegsete piiride ületamise suunas, siis on muidugi võimalik, et Venemaa ei ole valmis Saksamaaga sõtta minema. Grey lisab, et ta loodab, et Venemaa ei ole valmis Saksamaaga sõtta minema. Grey lisab, et ta loodab, et Venemaa ei ole valmis Saksamaaga sõtta minema.

8. juulil oli toimunud Grey kohtumine Vene saadiku Benckendorffiga. Ta kirjeldas olukorda sõjaohu tõsidust. Kui Benckendorff valmis kujutada situatsiooni välismaailma vaatevinklist, väidab Grey vastu. Ta kinnitas visalt Venemaa välisasjanduse tõekäsitust ja rõhutas igati Saksamaa vastutust Venemaa vastu.[2]

On täiesti arusaadav, miks peab see dokument pretendeerima Valge dokumentide staatusele.

Grey hoiatas Venemaad. Miks ei pöördunud ta aga hoiatusega teadaandega Berliini poole? Miks ta ei katsunud tõestada Saksa imperialiste, kuigi nägi, et sõda võtab kiiresti sõjaks? Miks ta ei konnakuud 1911. a. ja 1912. a. kat-

---

1 British Documents, Vol. XI, № 41, lk. 32.

2 Diplomaatia ajalugu, lk. 301.

zet?" Vastus neile küsimustele on liht-
ne: Inglismaa peletas end Türgiga sõja-
askumiseks.

Nii oma Austria-Ungari ja Per-
siaga seoseldesid oma eesmärk ela-
valmistamisel, nõda nõrkem muutus
Inglismaa tõuk. Ja „õpetus" Lichnowsky
vastu lakkas jäämata, mõnigi ta süü
eriselt deklareeris Inglismaa „rahu-
armastust".

Pealn sõites on kuuitav Inglismaa
kokkumise Lichnowskyga 15. juulil.
Nüüd polnud Inglismaa enam nagunii sõl-
del Venemaa tahtmatusest ja
sõjakust „avastada Ven-
maa tunnetega".[2]

20. juulil leidis aset nn Lich-
nowsky ja Inglismaa.[3]

Kõik need juhtumised 6–20. juu-
lini näitid igatahes Lichnowskyst
veenda selles, et Inglismaa ei tahet-
nud sõda ära hoida ja teeb kõik, et sõ-
javaldavat tõde ära hoida. Personaa
vastuseis sõjale lakkas kontrastsel-
gi nõrkem tegutsemine. Inglis-
maa sõjamõrd Lähtuses pidi Inglis-
maa positsiooni pidevad konfliktis
Inglismaa sisemõrd sõja ohu nõrdnud
sisemist ühtsustunnet konfliktis
võimalust esialgu ära hoida. Se-
tõttu langes Inglismaale suur osa
Esimese maailmasõja valmistamisest

---

[1] Nii 1911. a. lõpus Agadiri kriisi ajal ühis-
tegevuse tõttu ütles Lichnowsky välisminister
et Inglismaa oluline sõja. Prantsusmaa poolel. Ja
Persiaga tõukus tegevus. Just seoses sellega
1912. a. kõpul: Inglismaa selgitas, et ta ei ole
ega poolelioma, mõtlis Persiaga mõjutama
Austria-Ungarit mõõdukusele.

[2] H. P. Tokmurka, lk. 478.

[3] Samas.

16. juulil vestles Berthold Viglise saadikuga Viinis. Saadik teatas Greyle, et Austrias valmistatakse midagi ültimaatumitaolist Serbia vastu ning et Serbia tõendamisi ei rahuldata, võetakse teravatele lõrisevad abinõud.[1]

Vaatamata sellele teatele, nimetas Grey 20. juulil Lichnowskyle, kas tal oleks mingeid uusi andmeid Austria-Ungari kavatsuste kohta. Saanud eitava vastuse, ütles Grey, et ka tema pole viimasel ajal kuulnud midagi uut.[2]

Miks Grey varjas Viglise saadikult teadet Viinist? Võibolla ehk seepärast, et mitte tekitada liigset ärevust.

Teine nimetatud 16. juulist ah täpselt teada, et Austria valmistab Serbiale ültimaatumit. Teatakse, et Saksamaa toetab Serbiat.

Buchanan teatas Petersburgist, et Austria ültimaatum ei saa Venemaad ükskõikseks jätta ning nõjalistele abinõudele tervitusele võtmise Venemaa poolt pole välistatud.[3]

Nõukogude käsik ah praegu selge. 20. juulil teatas Viglise saadik Roomast, et Serbia, tundes

---

[1] British Documents, Vol. XI, № 50, lk. 41.
[2] Samas, № 68, lk. 52.
[3] Samas, № 60, 61, lk. 46, 47.

Veremaa ärevust võib vastata Austria loodile taotlus, mis viimasele ei meeldi.[1]

Kokkuvõtteks võiks öelda, et Saksa valitsus suures osas jagas Inglise jätkuvat diplomaatilist poliitikat. Alates 20. juulist oli Saksa tegevuse põhieesmärgiks Inglise tegevusele ülemalt ka mingi joon: ta lakkab lõimelt tõmbamast „rahukõrgeid" õhtupalvekuul rahu säilitamisest. Inglise ei soovinud avaldada rahuttavat mõju Peterburis, seetõttu valitsus ta rohkem kesse tee — valduse Viinis ning Peterburis.[2]

Mis vahendeid jõust oli Austria ning Veremaa vahel, mille ega Serbia ning Austria vahel, nagu see oli soovis Prantsusmaa?[3] Pealtnäha, et see tegeliselt palelus kuidagi muidugi põhja ära hoida, sest põhja Austria ja Serbia vahel alles juba puhkenud.

Austria-Ungari ultimaatum esitati Serbiale 23. juulil 48-tunnilise tähtajaga. Austria ultimaatumi tekst oli meelega ebaõigesti tõlgendatud põhja, et oma ees kellelgi pidanud riiki ei võimud seda vastu võtta.

---

[1] British Documents, Vol. XI, № 74, 81, 90, lk. 60, 47, 64.

[2] Samas, № 67, lk. 51.

[3] Samas, № 91, lk. 75.

Reedel 24. juulil ilmus vana Mendadorff Foreign Office'sse oma teatega Austria ultimaatumi sisu.[1]

Grey, saanud teada ultimaatumi sisu, ütles, et see on tõsisem, karmim ja alandavam kõigist ultimatiivsetest dokumentidest, mida ta mäletab.[2]

Kokkumisel Austria saadikuga ega piirdus ta sellega, et avaldas kahetsust vastuse piiratuse tähtaja pärast.

Austria saadik iseloomustab Greyd järgmiselt: „Ta oli külmaverelise ja objektiivse vaatlusega, meelestatud sõbralikult ja mitte ilma simpaatiata meie suhtes."[3]

Pärast Austria ultimaatumi ärasaatmist saavutasid imperialistlikud vastuolud sellise teravuse, et Euroopa oma seisukohta.

24. juulil võttis Grey vastu Lichnowsky. Grey teatas, et seni, kui on tegemist konkreetse Austria ja Serbia vahel, ei temasse ei puutu. Teisiti oleks lugu kättemaksuga, kui Venemaa avaliku arvamuse survel Vene valitsust Austria

---

1 British Documents, Vol. XI, № 91, lk. 70.

2 E. Grey. Vol. II, lk. 154.

3 Diplomaatia ajalugu, II k., lk. 303.

vaste välja astuma. „Austria astumise korral Serbia territooriumile", jätkas Grey, „jõuab Euroopa sõja ohk päris lähedale." Edasi rõhutas Grey: „Selline välja riigi sõja käiku taga järgi on täiesti võimatu ette näha!" Veelgi välja riigi all mõtles ta Austria-Ungarit, Saksamaad, Prantsusmaad ja Venemaad. „Et sõtta võib sekkuda viies suurriik – Inglismaa, sellist ei näinud Grey sõnagi."[1]

Grey riivingute käitumise on selgitatav sellega, et Inglismaa ei saanud astuda sõtta Serbia pärast. Julgeolekuinteresside saadikutega oga võisid uusti sattuda ajakirjanduse silg Grey pidi selles suhtes olema väga ettevaatlik.

Inglise välisminister leidis, et Inglismaa jääb kõrvale, kuni konflikt piirdub Austria ja Serbiaga. See tähendas seda, et Austrial lubati legaalselt vabalt oma võimu laiendada Serbiaga.

Riivingute „mitteakkumise" poliitika võimaldas Greyl oga võita ja oga aja jooksul Austria silg Peterburi, andes neile lootust, et Inglismaa jääb neutraalseks.

25. juulil teatas Grey Benckendorffi kaudu, et Saksa on otsustanud Venemaal välja kuulutada mobilisatsiooni, kuna sõjad-

---

[1] Juliuise und..., lk. 57, lk. 169.

mured on jäänud üpris pinnase staadiumi.[1]

Nüüd võis Grey päris julgelt soitada oma valeduse ettepaneku. Kõigepealt soitas ta selle Berkendorfile[2] ja hiljem telegrafiteel ka Buchanani.[3]

Prantsuse saadik sõnutis uutest valeduse tuustria ja Serbia vahel väga põhjalikult oma valitsusele, et viimasel hetkel on juba võimatu maailmasõda ära hoida. Grey, kelle sõnutis oli sõda Saksa poolt päästa, vaatas Cambonile. Ta lubas nii kaua läbirääkimisi jätkata. Tegelikult aga ta vaibis Prantsuse saadiku ettepanekuga väga soovitas ka Lichnowskyle valeduste Austria ja Venemaa vahel.

24. juulil õhtul kell 20[00] oli Grey saanud telegrammi Buchanani Petersburgist. Seda telegrammi peetakse üheks kõige tähtsamaks dokumendiks, mis on paigutatud „British Documents on the Origins of the War" XI väitesse. Siin teatati, et Venemaa ja Prantsusmaa on otsustanud kaitsta Serbiat igal maailmasõja ähvardusel.[4]

---

[1] British Documents, Vol. XI, № 101, lk. 80.

[2] Samas, № 102, lk. 98.

[3] Samas, № 112, lk. 86.

[4] Samas, № 101, lk. 80. (Julikriisi aud..., № 68, lk. 184–186).

Saared ümber Vienasalt meeldiva teate, et sõber Grey avaldamispuhemist ära reageeda, õnnitledes Serbiat Austria vastu. Ta rõhutas, et Serbia ei peaks alama liialt järeleandlik Austria nõudmiste suhtes. Ta selgub kõrgi telegrammist, mille Grey läkitas talle koke Pärast Bukaresti teate läbilugemist, vell 21.30.1.

Telegramm oli adresseeritud Nõgiise saatkonna nõunikule Serbias Crackantorpile. Grey andis mõista, et ta ei arva, et Serbia võtaks vastu kõik ultimaatumi esitatud nõudmised. Ta märkis, et Serbia võiks pea äritsema nii, nagu võtavad seda mõõdukad. Ta soovitas veel viimast võimalust viimseks nõudmiseks.[2]

Grey soovitas üksikasjalikult Crackantorpil kooskõlastada oma tegevust Belgrad's Viinaga ja Peterburiga. Ise ega läänemaailma tegevuse. Ise ega läänemaailma ei arvata, et Grey kiitis heaks Viinaga ja Peterburiga ühinemise, et nad lootsid Serbiat. Selgemaid vihjeid ei võinud Grey teha, sest ta ei tõtanud käsme, et lugeb opositsioon Serbias ja Parlamendis.

25. juuli kommunikeeris Bukarest telegrammi vell word ja tundis huvi järeldusele, et on tarvis

---

1 British Documents, Vol. XI, No 102, lk. 82.

2 Samas.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

vastu võtta otsus oma laevastiku mobiliseerimise kohta, vaatamata sellele, milline saab olema Inglismaa lõplik otsus selle küsimuses. Mobilisatsioon piidi Inglismaal välja kuulutatama siis, kui mõni teine riik oli seda juba teinud. Rõkutati vajadust teada selget otsust ka Venemaalt ning Prantsusmaalt. Enne veel aga selle otsuse tehti, saadeti põhjalikud vägede paigutuse jaoskonnad. Leiti, et selleks eritase peaminister mõista kogu olukorra tõsidus ja väldistada sõjaline konflikt ka oma liitlastega.[1]

Niisugune põhjendus ei muidugi väga mõeldud vaid ainult õigustamiseks. Ilmselt tõsiasi kolmest peaminister sellest ei 27. juulil ei teadnud.

Esimesena sammusid sõjaliste ettevalmistuste alal ehk Grey ja Churchill läbirääkimised. Selle tulemusena oli see, et Inglise laevastikku otsustati mitte laiali saata.

Selgub, et Inglismaal oli juba varemalt kavandatud väeosade evakueerimised: laevastik oli määratud juba nädal aega tagasi. Valepeal annaks ülem käsu, kas laevastik saata laiali või mitte. Kuna sõjaministeerium arvamist kooskõlastati ennem, otsustati laevastik mitte laiali saata.[2] Grey kirjutis selle sammu kohta:[3]

---

1 British Documents, Vol. XI, № 101, lk. 80.

2 С. Сазонов, Происхождение..., III-II, lk. 316.

3 E. Grey, lk. 62–63.

Inglismaa valmisolemist sõjaks iseloomustavad Läti Ülemjuhi sõnad: „Mitte kordagi viimase kolme aasta jooksul pole meie riigi kaitse ette-valmistatud nii praegu."[1]

Kuna sõjaliste ettevalmistustega Inglismaal ei lasheldud ega teiste ärritamisest, 25. juulil soovitas Grey ikkagi kolm korda Venemaal osalise mobilisatsiooni juurde ja võimaliku kiiremini.[2]

24. juuli õhtul, kui Grey sai teada Austria kavatsustest alustada sõjalisi ettevalmistusi[3] Serbia vastu, kui viimane ei rahuldu ultimaatumis esitatud nõudeid, ei suhtunud ta sellesse rahulolematusega.[4]

25. juulil, määratud tähtajal, kui Serbia peaminister Pašić pani Sirskile (Austria saadik Serbias) Serbia vastuse. Nõuet ei käsitatud veel diplomaatiliselt. Serbia ei lükkanud viisi provokatsioonilist ultimaatumit mitte tagasi. Austria saadik ütles pealtnäha võitlig ja vastus, mingi mõlli lisatingimustega. Kinnist ütle pealtnäha selles Serbia nõustumast: ta ei

---

1 Ж.П. Пореника, lk. 503.

2 British Documents, Vol. XI, № 112, 116, 132, 146, lk. 86, 88, 97, 103.

3 Samas, № 104, lk. 83.

4 Samas.

saavad Kuusiku esindajad lasta ettekandeid ehk vastu võtta sõnumeid vandekohtu juurdluselt, õigemini ütlemata juurdluselt, aleks koostöödki ja kriminaalkohtupidamise seaduse rikkumisest. Paraku Siesk vastas vastuse väledalt leidi. Veendumad, et seadused midagi ei ütlevad ja tahavad leitmata, nõudis ta viivitamatult paise. Samal õhtul lahkus Kuusiku-nõune saatkond Belgraadist. Selgus, et Siesk oli otsuseid ja mure varajuhe argpüksi käsuliku sinna pakkida.

Kuigi Inglismaa jätkas oma vana poliitikat, ei jäänud ülekohtumaatidele märkamata ka poliitika õige eesmärk. Nii teatas Lichnowsky 25. juulil, et Suur eraldab selgelt saksa konflikti: Kuusiku-Serbia konflikti. Esimesse ta ei soovinõunu, Kuusiku-Vene konflikt aga tõenduseks maailmasõda ja siis pole Inglismaa eesmärk tähtis.

25. juulil teatas ka Berkendorff oma mulgelest: „kuigi ma ei saa teile esitada mingeid faktilisi andmeid Inglismaa sõjalisest kaastöötst, ei ole ma tõele

---

[1] Juliusse und ..., lk. 73, lk. 195–196. (B. S. Schmitt, ek. 6.)

pannud ei Grey poolt, vaid ka ühtsuse puudumise sümptoomi, mis osutas sellele, et Inglismaa tõsiselt arvestab võimalust eraldumisjõudu. Minu tähelepanekud viivad kindlale vastupidisele järeldusele".[1]

Alates 25. juulist, mil Austria-Ungari katkestas diplomaatilised suhted Serbiaga, seadsid kõik impeeriumid suurriigid ende ülesandeks leida diplomaatilisi mobilisatsioonikiiri. Ettevalmistused toimusid diplomaatiliste läbirääkimiste katte all, sest oluline oli tervis, jätta mulje, et sõda on tingitud kahe lepingust sõltuva riigi vastuolust.

Inglismaa ei lasknud võimalust, et ta ei ole huvitatud Austria-Serbia konfliktist. Inglise diplomaatide peatähelepanu oli suunatud sellele, et leida konflikt Venemaa ja Saksamaa vahel. Sellest räägib Grey ka oma memuaarides:[2]

„Inglismaad huvitab mitte niivõrd Austria hegemoonia Balkanil, kuivõrd Saksamaa hegemoonia maailmas," selliselt iseloomustas Inglise poliitikat Bernhardi.[3]

---

1 А. С. Ерусалимский, Германский..., lk. 172.

2 E. Grey, vol. II, lk. 165.

3 А. С. Ерусалимский, Германский..., lk. 174.

Briti diplomaadid püüdsid mõlemaid leidata, et need teeksid koos võimalikult lokaliseerimiseks, tegelikult oli aga juba algusest peale selge, et mingist jutust võimaliku lokaliseerimisest alla ei saa, sest ühelgi riigil ei õnnestunud seda tõsiselt.

Grey tegi mõlemale ettepaneku kohtuda kaunis, et paremaks mõjutamiseks viisi möödunuse vaimus. Ta täis peale, et Austria-Ungari vahelduseks erilaste vastuseega ultimaatumile. kuid Grey ei õlmud saatkonnale selgelt, et Tsarismaa kaotab sõdimo paremaga vastu. Grey tegi ettepaneku organiseerida kiiresti läbirääkimised viiside ärakustamiseks nelja riigi (Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia) vahelduskohtus. Kõnelusid, millest välisministeeriumis siiski juttu, toob Grey esile oma memuaarides. Ta arvas, et asjaolud olukorras äärmiselt läbirääkimiste võtmise laua taga aitab mõningaid väljavaateid rahu päästmiseks. kuigi see ei olnud õnnestunud, siis poleks konverentsi ka kui juhul Berlinile kahju toonud. „Ma arvasin", kirjutab ta, „et Saksamaa ettevalmistused sõjaks olid palju kaugemale viidud kui Vene- ja Prantsusmaa omad, konverentsi

"Iga andmed võimaldasid neil kahel riigil end ette valmistada ja muuta sõjategevuse paremaks kahjulikumaks, kui oleks peetud ilma selleta."[1]

Konventsioonikonkurentsi ettepanekut tegi Grey 26. juunil. päevastada. Nii ta veendus ettepaneku Austria-Ungari ja Venemaa vahel oli tegelikult.

Peremees vahtis lõunaks ka selle ergliku katse tagasi.

Miks nemiemid kõik katsed konfliktide lokaliseerida? Kas Fey oletus selle kohta on küllalt usutav? Fey püüdis tõide põhjust liitude mõtlemist. Ja nõnda, Inglismaa teatis, et Peremees nimeks Austriat mõõdukusele. Kuna aga Peremaa seda ei teinud, siis ei tahtnud ka Inglismaa oma liitlastele mõju avaldada. "Mitte ükski riik ei tahtnud võõja sõnumtada käest, et tagasi toide oma liitlast ja tõpra, kes selleeg liidu sõ tõpmust õõnestada."[2]

Pelleolevatki võõ liitude mõtteemi nemiemi

Tegelik põhjus oli tõepoolest selles, et mõlemad nõjid olid kindlad tõjast sõ ükski ei tahtnud ettevõtta üksi Tõnist nemmes, et tõepuudust konfliktis lokaliseerida.

---

[1] E. Grey, vol. II, lk. 170

[2] C. Фай, Происхождение ..., III. II, lk. 242.

25. juuli, kui Kentsis-Klugeri vestlus Pertiga diplomaatilisest olukorrast, oli lõppenud, ei lasknud Foreign Office'i missioonid, peaaegu üksteise järel, võimalikult lühikesi oma mõõsateateid. Ühe meenutuse järgi ütles Grey, et olukord ei tundunud talle nii kriitiline, et oleks olnud ohtlik veeta nädalavahetus linnast väljas.[1]

Tuntud telegrammid, mis vahetasid Foreign Office'ist pärast kella 17-ne, kuid kuhjusid ka järgmisel hommikul Buchanani telegramm, mis teatas, et Venemaa kuulutab välja osalise mobilisatsiooni ning kogu diplomaatilise suhete katkestamise kohta. Kentsis ning Pertis vahel ja mobilisatsiooni väljakuulutamisest Pertis, kuni Grey poolt läbi allesjäänud päevad.[2]

Diplomaatilisest ja rõjalisest Foreign Office'i rõjaku läbi ettevalmistatud. Tõenäosusjälgides valdkonnas oli rohkem teadmisi. Rahuaja ei täitnud mingit vajadust põhjalikumaks tutvumiseks. Teiste seltsis vahetas Benckendorff õigesti Grey viivitamist ja kaalumist. Kuhade Venemaale ja Prantsusmaale rõjalist abi, mida nõudsid Poincaré ja

---

1 G. Grey, Vol. II, lk. 161.

2 British Documents, Vol. X, № 130–138, lk. 98–105.

Paleologue (Prantsuse saadik Petrohvis) 24. ning 25. juunil.[1]

Ühenduses diplomaatide ajakirjanduse ning rahvaesinduse nõudmistega – järgneda Lääne- ja Põhjamaade ning Venemaa kõikidele suhetele – ja Venemaa ning Prantsusmaaga. Vastavalt juhtidel olevat õiguse kaitsmise ja arenduse printsiibid. Teised peale Kerenski – peaaegu kõik ja enamik juhtivatest isikutest poolt ära öeldud lepingutest. Peaministri ja Venemaa kaitseministri ametikohad. Prantsuse ja Inglise poolt nõudmised, et Venemaa võtaks endale ülesandeks võimalikult kiiresti õigust.

---

[1] British Documents, Vol. XI, № 101, 125, lk. 90, 93.

III peatükk

Inglismaa sõttaastumisele

27. juulil võttis Grey esmakordselt ent nõrgi ja kiri pagastus Inglise „rahupalvetuse" lõhise olemus.

Inglismaa vastased aluid enda sellest ajast kui põhjalikult sise mõistnud, et mingit tagasiteed enam alla ei saanud. Seda oli Inglismaale tarvis selles, et luua legend „peale sunnitud sõjast.

27. juuli algas „Foreign Office'is sellega, et Serbia saadia kuges Nicolsonile ette Serbia vastuse ultimaatumile. Serbia vastus oli võrdlemisi järeleandlik sisu vormi ja sisse poolest. Seda pidis Grey Lichnowsky enda palvitse õigustamiseks, mis algab Grey ja Lichnowsky vestlusest. Grey rõhutas, et Serbia vastus järeleandlik tõsi on tingitud Venemaa nõjutamisest Belgradis. Kui Austria-Ungari sisisi vastusega ei rahuldu siis kuulub Serbiale

kallale, nii et ei saa Venemaa mingi ühiskäimise jääda.

Selle vestluse järel andis Lichnowsky edasi ka Bethmann Hollwegile saadud päeval kell 13.21. Telegrammis teatati Grey arvamusest, et kui Austria ei lepi Serbia vastusega, siis Venemaa võtab seda kui otsest väljakutset. Lichnowsky nõudis tagasihoidlikult, et Inglismaa avaldaks survestust mõjuvõimsis, mis ei aluse ka Grey sõnades. Lõpuks ütles Lichnowsky, et Grey loob alusvõrd lõusta ning ei väle eeldata, et tema pingutuse korral võiks Inglismaa loota Inglismaa kaitsekuulekuse.[2]

Nagu selgub Prantsuse asjadeajaja teatest Pariisi, ütles Grey Poincaréd Lichnowskyst, et Austria nõudlikkuse pingutuse korral Serbiale tervik hoiatust, millest võtaved osa mõjuvõimsid.[3]

Näeme, et Grey loob muutuse ilma viivituseta ja nõuab täpsemaid andmeid Inglismaa seisukoha selgitamiseks enne sõjakuulutuse nõudmist.

Pärast päevast ajalehe kaudu Grey pakiseti nõudma Inglismaa sõjaastumist.

---

1 С. Сазонов, Происхождение ..., III. II, lk. 261.

2 Julkiste mid ..., № 92, lk. 243.

3 С. Сазонов, Происхождение ..., III. II, lk. 262.

Grey plaan taeksid meremiinter Churchill ja salaja ka Lord Curzon'ile Haldane. Asquith kabinetijuhina jäi ärasõitvale seisukohale, salajõk eli tegelikult temagi Grey poolt. Välisministri abi Crewe, siseminister McKenna ja Firmeri asjade minister Birrell jäid ebapealetungivaks, otsustades edaspidi ükskõik kelle grupiga, kes saavutab ülekaalu. Lloyd George vaidles truudust mõlemale rühmale. 11 kabinetiliiget eli kindlalt rõõja vastu. Vaidlustes osutas kõige Morley. Kui eraposlehtsid mitte arvestada, siis eli 4 rõõjapoolduist 11-vastaste vastu.

Enamus, nagu näeme, eli kabinetis rõõja vastu. Teist nõusimus, misuel juhul ei otsustatud kindlalt relvajõudude "pühade kindel usmärk. Jõlimõkliselt sõd ei olnud relvapalt. Vaidlustes "relvarmastes" eli esile astutud vaid kaitseasiste kaalutluste poolt. Sõd ei loetud saada rõõjast sii nuunt kaua, et oleks tõenäud selle kiiret võitmist. Jõrelikult nõusimus seisis eimult ettekirjutuses.

Kahe grupeeringu vahelise väit-

Aus kestis kahisekis 27. juulist – 3. augustini. Tolmujad toimusid iga päev, mõnikord isegi 2–3 korda päevas. Peaaegu kõik diskussioonid puudutasid küsimust, kas tuleb Praktikumaad sõjaväeaasta tagasi viia või mitte. Kokkulepet ei saavutatud ühelgi seisukohal.

Sõjapoolduajad kaitsesid tegelikult sõjalise ettevalmistuse sõltumatuse opositsioonist. Nad olid veendunud selles, et ka kõige mõjukam vastaste leeris – Morley, kes oli peaministri asetäitjaks, ei oleks julgenud avalikult alustada propagandat sõjavõlutajate vastu. Morley lõpuotsuse pidasid õigeteks vaikida kõigest sõjaväest enne mikka.

Hästi iseloomustas Morleyd see sõnum, mis ta saatis Lõuna-Koreasse, öeldes, et isiklikud sõbrad ja sõprus, mis sidusid teda mõnigate sõjapoolduajatega, ei võinud kaasa tuua vastuolude lõkkumist, mis olid ühiskondlikus iseloomus.[1]

Palju enam kui opositsioonikaitsid ühtlustasid sõjavõitjad,

---

[1] Н. П. Полевика, lk. 523.

et seil ei õnnestu ekspeditsioonikorpuse saatmine maabuile mobiliseerimise täielikku jaoksul.

Millised olid Inglismaa sõjalised ettevalmistused?

27. juuli seisuga saatis Churchill eskaadri juhtidele mitte-ametlikud telegrammid käesoleva valmis olla varakse laevade jälitamiseks. Teadet käsiti laialt ranges saladuses.[1]

28. juulil alustas Churchill niisilaevade kavandamist, võttis arvele kõik sõjatagavarad, mobiliseeris vähese ookeani eskaadri, lugevdas sõjamoodi ladude kaitset jm.[2]

Samal päeval otsustas Churchill ette võtta täieliku sõnumi. Ta ütleb: „Teisipäeval 28. juulil ma kuulsin, et laevastiku peab siirduma oma võitluskohti. Ja peab liikuma viisil koke nii salaja.[3]

29. juuli öösel väljusid Briti laevastiku admiraliteedi käsul Portlandist, ja lähiides kanalikustukuulutuli tulledega, suundus oma võitluskohti kaupa Flamme. Laevastiku ettevalmis-

---

1 W. C. Пожидаев, lk. 524.
2 Samas.
3 Samas.

tused loimusid range sakaduskatte all, kuid muldused sellest olukorrast viisid Lichanovsky kõrvale. Grey püüdis teda veenda, võites, et sellel tegevusel polevat midagi ühist ettevalmistusega kallaletungiks.

Lõpuks otsustas strateegiline nõukogu siiski õnnestuse nõu ühemeelselt juurelduda.

Churchilli järeldused naha ja Asquithi 28. juulil kuulutas ta välja "ettevaatusabinõude perioodi". Sellega seoses kaotati tegelna ettevalmistusi mobilisatsiooniks. Tegelikkuses oman nad küll veidrat sündmust iseloomu: sadamad artiliile sõjalisele valvele, armee tehti ettevalmistusi sõjaolukorraks jk.[1]

Ettevalmistused Inglismaal peidid kaudsa sündmust iseloomu see tõttu, et mitte liialt paljastada parlamenti. Kolooniates, kuhu parlamendi silm ei ulatunud, saatsid tavilised väetavad abisõjad palju enam tõelise mobilisatsiooniga.

Vaidlused kabinetis kestsid samal ajal edasi.

---

1 H. II. Пожитка, lk. 526.

21. juulil saatis Austria-Ungari valitsus Serbiale sõjakuulutamise noodi ning alustas sõjategevust.

28. juulil allkirjastas Serbia Londonis kõik Foreign Office'ile[1] esitatud nõudmised arvesid täielikult jaoks saavutatud olevat. Tegelikult sõltus asjaolust, kas nõudmisi täideti tõepoolest, sest Londonis ei jäänud Austria-Serbia konfliktis pealtvaatajaks.

Millistes oludes asjaolud selles ajavahemikus tegelikult seisid?

Esimene tõsisem kokkupõrge Jugoslaavia pooltelt 27. juulil. Ise tekitas ärevust asjaolu diplomaatilistes ringkondades. Siis aga tuli rõõmustav teade.

29. juulil sai Wilhelm kirja oma vennalt Preisi printsilt Heinrichilt, millel 26. juulil oli olnud vestlus kuningas Georg V. Heinrich teatas: „ kuningas kinnitas mulle, et tema ja tema valitsus ei jäta midagi tähelepanemata selleks, et sõda Serbia ja Austria vahel lokaliseerida.". Edasi ütles ta, „ütleb Heinrich „sõna-sõnalt järgmist: „Meie pingutame kõigi oma jõudude, et mitte

---

[1] British Documents, Vol. XI, № 225, 226, 293, lk. 151, 151, 154.

alla kasse lõunaleud nõtta ja et jääda eapoolseks."[1]

Heinrich oli veendunud, et välemalt esialgu jääb Inglismaa lõespoolest neutraalseks. Kuid kes ta suudab eapoolsuses jääda pikemaks ajaks, selle üle ei osanud ka otsustada.[2]

Kestvat Inglismaa eapoolsust pooldi Saksamaale teenistusi: Saksa diplomaatia lõllus oma kindralstaabi plaanidest, ja n. Schlieffeni plaan eeldas, et Prantsusmaa purustamine toimub mõne nädala jooksul. Järelikult näis isegi Inglismaa lühiajaline eapoolsus Saksa impeeriumi esmaõnnide jaoks küllaldasena.

Wilhelm II oli saadud teadega väga rahul.

23. juulil toimus Bethmann-Hollweegi kohtumine Inglise saadikuga Berliinis. Saadik rohkem uudlas, näägis kaasaks. Tema sõnad avasid täielikult Saksa poliitika olemuse. Inglise diplomaadile oli selgeks, et jutt lõelisest

---

1 E. B. Шарп, lk. 278.

2 Samas.

ei puudutata Austriat ning Serbiat. Kantsler räägis rõõmust Venemaa ja Prantsusmaaga. Inglismaa kuuldes lubas ta võimalusel mitte laiendada lepingu piire Prantsusmaa arvel. Belgia territooriumi lubati jätta pärast sõda territoriaalseks, kuid ta ei astu sõtta lepingu järgi. Kantsler avaldas soovi sõlmida Inglismaaga sõjalise koostöö leping[1].

Grey lükkas kantsleri ettepaneku tagasi[2].

Ta ütleb, et lugemata telegrammi läbi, kuulis ta muust meeleheidet. Kas Bethmann Hollweg lootis ei mõista, et ei leitud sellist ettepanekut, millega sõjaohust alas Inglismaa poolt olnuks. Võimalik mõtlek ta ingelastest nii halvasti, et sai selle lõpliku sisu ei mõista[3].

Punkt mõjus Grey käitumisele avaldasid tõenäoliselt selle kohta, et Venemaa ning Prantsusmaa on sõid-

---

1 G. Peyronnet, The Diplomatic Background of the War 1870–1914, Yale University Press 1916, lk. 273–274.

2 Samas, lk. 274.

3 E. Grey, Vol. II, lk. 188.

lalt diplomaatilt rõõja kaasaks. See näärasti ärritas Greyt vastuse iseloomu.

Grey teatas, et ta ei saa kahtlemi ettepanekuid vastu võtta. Kaupleniste jõudmiseni püüdsid alla vaatamata. Grey soovis jätta endale vabad käed ja mitte siduda neutraalsuudi kõhklusega.[1]

Samal päeval, 27. 6. 23. juulil, tegi Inglismaa teise lõõzisema hoiatuse Leksamaale püüdsi 27. juulil. Oma vestluses Leksa saadikuga esitas Grey esmakordselt oma lõplikud seisukohad. „Briti valitsus", ütles minister, „soovib ka edaspidi alal hoida edasist rõõmust Leksamaaga ja väib jääda kõrvale sõjakaaks, mis konflikt piirdub Austria ja Venemaaga. Kui aga sellesse ~~sõjakaad~~ Leksamaa ja Prantsusmaa, siis muutuks olukord otsekohe ja Briti valitsus oleks teatud ligipääsetud suunised vastu võtma kiireid otsuseid. Sel juhul ei tohiks Leksa kõrvale jääda ja ära oodata."[2]

Grey avaldas teksitas Berliinis negadust. „Inglismaa ~~ei~~ ei ole oma kaardid," kirjutas Wilhelm II,

---

1 British Documents. vol. XI, № 303, lk. 133.

2 Pamas, № 286, lk. 170.

„momendil, mil te arvas, et meil oleme aeluel ummiamul ja oleme väljapääsmatus olukorras! Kle-lud kaubitsejad- reaksed pend-sid meid pette pidurdõude ja kõredega. Grey väidlesti teab, et temal tavitseb lausuda ai-nult üks lõtse koiakas sõna Pariisis ja Petersburgis vägivõ-vitada meile, ega poolelest, ja mõlemad jäävad vaene. Kuid te koidute seda sõna lausumast ja selle asemel äkvardabmeid! Nenjätte kõrvaltsikas!"[1]

Mida tähendas Inglismaa näitamine üks selgemat mälk? Küllap viit sellepärast, et 29. juuni õhtusõndmused Lõepoolest ei tähendanud, et sõda ohtõmata ära koida. Sellepärast ei tavitsenud ka Inglismaa teha mingeid ehejäänjäävõtteid ja orga-nisit sõja ära koidmise ettepa-nekuud. Mis aga oleks praegu avamente valetamisest. Ma olen sellel seisukohal, et nõia diplo-maatilised abitõud on ammu-ilmselt, arvas Nicolson.[2]

29. juuni kommunil teatas Ber-nerdorff, et Vokemaa nõuluetas

---

1 Julikiri ond ... , № 160, lk. 313.

2 British Documents, vol. XI, № 252, lk. 162

välja 4 ringkonna mobilisatsiooni.[1]

Esialgu aga Venemaa siiski veel kõhkles, sest oma lõplikus tõre polnud Inglismaa õelnud. Sel polnud aga veenvat meeltmööda Inglismaalt.

30. juulil oli 15[15] aga Grey Buchananilt teada, et Sazonov on astunud läbirääkimistesse Poincaréga mobilisatsiooni seisma panemise suhtes. Kui Austria kuulutab, et Serbia konflikt on omandanud üldeuroopalise tähtsuse ning on nõus arutama ultimaatumi punkti, mis rikkusid Serbia suveräänsust, siis Venemaa katkestab mobilisatsiooni.[2]

Oli väga hoolsi, et Kuuria selle ettepaneku vastu võtab. kuid Kindluse mõtles nõustas Grey siiski oma formuleeringut.

Austriaal lubati okupeerida Belgrad ja Venemaal mobilisatsiooni jätkata, ne oli põhilise, mida väis Grey ettepanekust väl. ja lugeda. Kuna just väis Venemaa mobilisatsiooni seisma panemist, siis selles suhtes tegi Grey ka avalduse mõtles oma ettepa-

---

1 British Documents, vol. XI, № 258, lk. 168.

2 Samas, № 302, lk. 191.

rekl. kui Austria, keeranud Belgrad enda kõhe, deklareerib oma valmisolekust ülemnoopolise rahu luuides lõpetada oma edasitung ja on täis enesekindlust, nuidas saavutada üldist kokkuleppet, siis ka Venemaa säästab aja enda ja lõpetab edasised ettevalmistused.[1]

30. juulil kuulutati Venemaal välja üldmobilisatsioon. Kuidas kirjeldab seda Venemaa saatkond? Kas Venemaa üldmobilisatsioon oli määrav faktor maailmasõja puhkemisel, nagu arvab seda Fay?[2]

Vastata võiks siin Taylori sõnadega, kes ütleb, et Venemaa üldmobilisatsiooni tuleb pidada diplomaatilises mõttes: Venemaa kaitsevalmis seadmine oleks tähendanud mitte rünnakut. Kõikide Euroopa mobilisatsioonide tegi sõja paratamatuks.[3]

Vene mobilisatsioon oli siiski Euroopa saatuse kohta otsustavam kui võibolla isegi Austria sõja vastu päästmist.

---

1 British Documents, vol. XI, № 303, lk. 196.
2 С. Фей, Происхождение ..., III. II, lk. 254
3 А. Дж. П. Тейлор, Борьба ..., lk. 525.

Ka Schmitt on arvamusel, et Venemaa mobilisatsioon ei tähendanud sõja algust!

Venemaa mobilisatsioon oli teada ettekäänduseks laksamaale, kuid siis juhtus ärjaolek, mis pärssis Moltke plaani.

Wilhelm II oli just välja kuulutanud üldmobilisatsiooni (1. augustil), kui saabus depeš Lichnowskylt, kus teatati, et Prantsusmaa ei sekku sõtta Saksamaa vastu, kui viimane esimesena ei tungi kallale Prantsusmaale. Silmas peeti Saksamaa sõda Venemaa vastu. Moltke ei uskunud selle reaalsust ning ei jälgend tegevuse Schlieffeni plaanist. Temale võõrdumisel otsustati Prantsusmaalt võõrde generaalide igaveseks ajaks Saksamaa ja Venemaa kindlusi.[2]

Sama päeva õhtul, s.o. 1. augustil, saabus uus teade Inglismaalt. Kuivõrd teatesid tegemist on eksitusega, teme poolest midagi kunduvat Prant-

---

1 B. E. Schmitt, Vol. II, lk. 186–187.

2 E. B. Tarle, lk. 296.

suunas sellistest ettepanekutest.[1]

31. juulil oli üldmobilisatsiooni väljakuulutamise ja 1. augusti kuulutas Saksamaa Venemaale sõja. Samal päeval mobiliseeris Prantsusmaa kõik oma maa- ja merejõud.

Saksa diplomaatia nõudis sõjategevuse alustamist. 1. augusti koostas Bethmann Hollweg ka Prantsusmaale sõjakuulutamise noodi. Selle aktiga põlgas Saksa kantsler kõiktõotusi kuulutusi piirivahejuhtumeist ja Prantsusmaa õhurünnakutest lendudest Saksamaa territooriumi kohale. Ilgjen teatasid ka saatkonnad, et Suurbritannia sõja Prantsusmaale, sest Saksamaa oli sellele andnud, mis osutusid ebaõigeks. Nüüd Prantsusmaa valitsusele esitati 3. augustil.

Berlini viimased võimalused diplomaatilisteks läbirääkimisteks Saksamaa sõjakuulutuse Belgiale. Seda teati vaga kol-

---

[1] S. B. Fay, lk. 486.

makelt vaen Prantsusmaale tõja kuulutamist. 2. augustil esitati Belgiale ultimaatum. Belgia oli mobiliseerinud juba 31. juulil. Saanud ultimaatumi ilukkas Belgia selle tagasi ja pöördus Inglismaa poole abipalvega.

Saksa saatkond Belgias lõpetas päästliku Inglise tõja õiguste ajate plaani, sest Belgia oli valve vas väga populaarne.

Lloyd George märkib, et see mees jutt käis Serbiast, oli 99/100 inglastest tõja vastu, mis aga päevakorde tõstati mõnimes Belgiast, oli 99/100 tõja poolt!

Prantsusmaa ja Venemaa ootasid ka Inglismaa poolt otsustavaid sammu, mis Inglise diplomaadid tegutsevid väga ettevaatlikult. Osaliselt võib seda põhjendada sellega, et võitlus kabinetis kestis ikka veel. Teiselt poolt aga püüdis Inglismaa saavutada seda, et Prantsusmaa ning Venemaa tegutsevid iseseisvalt ning ei saaks tulevikus Inglismaad süüdistada selles, et viimane ono lubadustega lükkas sõtta.

Lõke kabinetis tekitas valitsemata Inglismaa politiliste ringkondades. Tõjaõeldajad ja-

---

1 D. Lloyd George. Op. cit. lk. 72.

teraalid pöördusid abisaamiseks konservatiivide poole.

31. juuli kabinetti istungil otsustati ikka veel rõja kaljuks.

Tuglise diplomaatide ülisandeks, kuni konservatiivide valitsemise-misest sai ajaloolise tähtsusega läbirääkimiste alustamise laksomaaga.

Praktiliselt sisu veenmale ei andnud Grey veel midagi uudlat lubadust. Grey ütles, et Serbia küsimus ei lasne ühiskondlikku arvamust. Praegu ollakse rõja vastu, kuid mõõdmuste edasise käik, võib meelsuse kergesti muuta.

1. augustil nõudis Cambon viisalt Tuglismaa seisukoha avaldamist. Ta väitis, et Tuglismaa on Prantsusmaad toetama, sest muu Prantsusmaa lagunemine on kahtlemata, siis rõjavarustus osutub kaitsetuks. Grey vastas, et Tuglismaal pole midagi kokkulepet Prantsusmaad aidata, kuid see ei tähenda seda, et ta seda tulevikus ei tee, praegu aga pole võimalik anda midagi lubadust.[2]

---

1 British Documents, Vol. XI, No 367, 369, lk. 226, 228.

2 Samas, No 426, 447, lk. 246, 250.

Kjeldõimise esmärgil kasvas Grey poksemaaga märgina aa-tepalgelist märki.

Lichonsky teatab, et 1. augustil kutsus Grey ta telefoni juurde ning küsis, et juhul kui Prantsusmaa jääb neutraalseks Venemaa-poksemaa rõõs, kas siis on võimalik, et poksemaa ei lange Prantsusmaale kallale. Lichonsky olnudel, et see on mõeldav.[1]

Edasi ütleb, et Sir E. Grey soovis teha ettepanekut Inglismaa neutraliteedi kohta ainult sel juhul, kui poksemaal tuleb sõda ka Prantsusmaaga.[2]

30. juulil oli Grey suhtumist Lagasi lõpliku ettepaneku, aga mind kasvles ise veel läbikukkumalt.

Imestama paneb Lichonsky lühikäeliikmes asjaolu, mis puudutab Greyt. Veel veel pärast seda märgib Lichonsky, et Grey otsis rõõa ära hoidmise teid.[3]

Üldist olukorda Inglismaal nõrgitis ka palju paremini.

Juba 1. augustil teatas Lichonsky Berliini, et kui ka-

---

1 Julikiriz nd..., № 170, lk. 350.

2 Samas.

3 Lichonsky, lk. 36.

samas riigis Belgia suhtelised, siis ei tohiks suhtlemist arvamust raske mõista mõnda.

1. augustil oli Inglise aabitsaline kõnelus Greyga, Churchilliga ja Leigh-Masterstega otsustavid sõja õhutada.

Samal ajal ega valmistusid konservatiivid valeks seekordseks.

2. augustil kell 3[15] kirjutas Chamberlain, üks konservatiivse partei liidritest, esimese ajaja projekti Asquithile kirjutas omapoolset taotlust[2]:

Lansdowne, Briti välisasjade sekretär, kahtles, et ehk Asquith ei võta abi vastu. Viimasel juhul käsis Chamberlain anda Asquithile konservatiivide ultimaatum, millele riigi abil samal õhtul sidetaks määratud: „kui selgub, et valitsus ei otsustanud mõlema sõjakuulutamise vastu, ei tervikliku rünnaku: 1) viivitamatult välja anda käsk mobiliseerimiseks kohta. 2) et valitsus nõuaks

---

1 Julikriisi aud..., № 174, lk. 353-355.

2 Н. П. Полемика, lk. 551.

Saksamaalt teadet 24 tunni jook-
sul selle kohta, et ta suhtub igа-
sugusesse tsiviimesse juurres Belgia
neutraliteeti (ka sõjalises)"[1]

Grey oli juba 31. juulil püüd-
nud saada Saksamaalt vastust,
kuidas ta suhtub Inglismaa käe-
olesse mitte rikkuda Belgia neut-
raliteeti.[2]

Vastus oli põikleva viisiga viitas
sellele, et vajaduse korral seda
viisi teheksе.[3]

2. augustil teisi Asquith kabi-
neti liikmeid, kes ei õelduud, et
Prantsusmaa mitte abistamise ok
lause kukutaks Inglismaa juhi.

2. augustil sell p-ev teki Prants-
use saatkonda teada, et Saksamaa
väed on rikkunud Luxemburgi
neutraliteeti. Cambon väitis, et Grey
teda kole vale võtaks. Grey mää-
ras kohtumise peale oletati istu-
gi t, kuid Cambon ei ilmunud
ja Grey oli sunnitud teda kole
vale võtma. Kohtumise toimus
kella 11 paiku. Cambon ilmus

---

[1] H. N. Nabokov, lk. 551.

[2] British Documents, vol. XI, № 348, lk. 211.

[3] Samas, № 383, lk. 233.

koos rahuvaheliste traktaadi koopiaga, mis Inglismaa kolleatiivselt koos teiste riikidega garanteeris Luxemburgi neutraliteeti. Grey vastas, et Inglismaa luhas neutraliteeti kaitsta koos teiste riikidega ja mui ühes teist riikidest kaitsta Belgiaa ja oma huvadest rikkumist, siis ei feat vabastab, ka Inglismaa oma kohustusest.[1]

Hell 11 algas kabineti istung. Cambon jäi Nicolsoni kabinetti otsust ootama. Istungil teatas Grey vestlusest Cambonigа, ja küsimisi da ta peab vastama. Lepiti kokku, et Belgiaa kallale tungi korral Prantsusmaale Inglismaa kaitseb teda mere poolt. Samas aga rõhutati, et abi osutatakse ainult siis, kui Prantsusmaale tungitakse kallale läänes või Põhjameres. Teistel juhtudel poleva Inglismaal mingit kohustust talle abi osutada.

Istung lõppes võrdlemisi ebamääraselt lulemisega. kabineti esimees

---

1 Н. П. Полемика, lk. 552.

2 British Documents, vol. XI, № 487, lk. 274.

taktis piirduda protestinootidega Leksamaalt ja Prantsusmaalt mitte midagi lubadusi andes.

Istung lõppes kell 14[00]. Peale selle Loimes sõjavastasele kogunemisele ühes kohtumises. Konkleidis, et selle lubadusega Prantsusmaalt, on väärtus kuus 75-, jalg aga otsustas enne mitte.

Kell 15-16 oli Greyl veel kohtumine Cambonigo. Luxemburgi suhtes **korder Grey** lõmmikust seisukohta. K= Belgia neutraliteedi rikkumise kohta ei öelnud Grey midagi kindlat. Ta märkis, et seda arutatakse parlamendis järgmisel päeval.[2]

Konservatiivide vahelesegamise päästis ekskorne kabinetis. Tundes seda taotlust, väis Asquith välja pakkuda oma täiendusi esitada. Kabineti lagunemise puhul oleks ka Loime tulund kellelgi patsifistidele. Ta oleks loonud koalitsioonilise valitsuse konservatiividest ja vendest liberaalidest.

---

1 H.T. Hemmeko, lk. 555.

2 British Documents, vol. XI, № 487, lk. 274-275.

dust, kes elid sõja poolt. Sõpruslepingu ümber käis täielikku peremehe.

Kell 18.30 samal päeval toimus uus kabinetinõupidamine, mis tõppes lõplikumise lubadusteandmisega. Burns teatas oma ametiõest.[1]

Öö vastu 3. augustit möödus Sõpruslepingu läbirääkimiste vahepealsete arengutega. Neile aitas mõista, et kuulekse Loime kaitsma seadnud, kuna konservatiivide laagrisse tõttes oleks parlamendist on sõja poolt.[2]

3. augustil saatis Saksamaa ultimaatumit Belgiale.

Bethmann-Hollweg mattus samal päeval oma sammu õigustama. Ta palus Lichnowskyl öelda Greyle, et Saksamaa viib Belgia vastu sõjategevuse, sõjas on ka seda muidugi tegema sunnitud.[3]

Purpeletus on väga kaotsakas riigivanema tõele, mis viitab sellele, et Saksamaal oleks tõsiselt tuli ka viimase kokkuvarisemise tõigustamiseks.

---

1 M. T. Tšernuha, lk. 558.
2 Samas.
3 Juliusele ud ..., № 181, lk. 364-365.

3. augustil külastasid konservatiivid Asquithi ja kuningat eraldi täielikkes koosseisus. Pärast ajal oli Asquith kirjad Morleyst, Haldanelt ning Buckinghamilt, kes teatasid oma ametikohast. kuningakojas toimus salajane nõupidamine ja kohe peale seda algas kabineti istung. Asquith teatas ministrite lahkumisest ja ütles patsifistidele, et kui nad sõda ei soovi, siis minge minema. Põda aga tuleb aidata.[1]

Peale kabineti istungit leidis aset Grey ja Lichnowsky kohtumine. Lichnowsky teatis, et Grey ei nõuaks Belgia neutraliteedi säilitamist Saksamaa poolt. Grey keeldus seda tegemast. Asquith oli juba istungi ajal ära teadnud käsu mobiliseerimisest[2]

Pärast päeval toimus Grey ametlik esinemine parlamendis. Kogu maailm ootas üksisilmi tema sõnet.

Grey ütles, et Suurbritannia ei saada Euroopa asju ehal loida.

---

1 Н. П. Покровская, lk. 560.

2 Samas.

ja kinnitas, et kogu tema poliitika oli suunatud rahu säilitamisele. Kuid kõik ta jõupingutused jäid tagajärjeteks, mis mõned riigid teatlesid sõda. Grey põhjendas Inglismaa **paratamatut tarvidust** sekkuda sõtta Prantsusmaa kaitseks.

Oma kõne lõpu pühendas Grey Belgiale. Ta tõendas, et Inglismaa ei või säilitada erapooletust, kui Belgia saab võrreldes sinnakuni olukiks. Grey lõpetas palvega, et koda annaks kabinetile võimi Briti mere- ja maavägede kasutamiseks piiramata volitused. Parlament andiski enaldust Greyle läinu kõnevastuvõtude eplaasile!

Seymour viis Bethmann Hollwegi sõnad tagasi oma avaldused suunamisega kohta. Selga päästab ka asjaolu, et lõkerenisest.

4. augustil kell 19.30 telegrafeeris Grey Goschenile (Inglise saadik Berliinis) ultimaatumi kesti. Berlinnast võeti viivitamatult vastust selle kohta, kas ta on kohustatud säilitama Belgia neutraliteeti või mitte.[2]

---

1 Selected Speeches on British Foreign Policy 1738–1914, Edited by Edgar R Jones, Oxford University Press 1914, lk. 500–522.

2 Н.П. Пожитков, lk. 561.

Ka Lichnowskyl oli nedamud 4. augustiks igamugune kontakt, et Inglismaa sõtta ei sekkuks. Ta teatas sellest ka Berliini.[1]

Lepamaa pidi ultimaatumile vastuse andma kella 23. ks. Londoni aja järgi (ööpäeva aja järgi kell 24^{00}).

Sama päeva õhtul astus kabinet koosoleku Downing Streetil (Inglise välisministeeriumi asukoht). Siin oli kindel, et lepamaalt vastust ei tule ja sõjaavalduseks teati oli juba koostatud.

Õhtul kell 21^{40} ilmus sõnumitoodest teatega, et lepamaa on annulanud Inglismaale saja. Sellega oodati veel ööd ja saadeti kohe Lichnowskyle koos saatekirjaga pasidega.

Veidi aja pärast oga tuli teade Soccerilt, et lepamaalt vastust ei tule. Olukord teatas segadust. Ilmselt oli ellamise teade vale olnud. Lichnowskyle esitatud nõt otsustati, ga kiire est tagasi saada. Lichnowsky juba nagas kui ta jaunde ilmus saadik, et

---

1 Julikirjade ajad ... , № 185, lk. 370.

sõdi ümber valetada. Lichnowsky leiab tõepuge pealle, mest paistsid panid. Ta palund sõdi iseeglikult läbi lugeeud. Ei ole selge ainsates panide tõgemisest.

Puga oli Inglismaa ametlikeud sõja Saksamaaga, millele ei leade mõjus ametlene deeklaratsioon.

Väga suurt tähtsust Inglise sõjaeesmärkide plaanide õigustamisel omas Belgia neutraliteedi rikkumise Saksamaa poolt. Selle eelis Inglismaa sõtkeastumist põhjendada oli õigustatud tegu. Kõik puudub aga Belgia neutraliteedi, sõjaseisukorra ega Belgia neutraliteedi sõjadega. Lenin kirjutas, et nõia imperialistid, nii praktikud, inglise kui ka teiste omad, juhul kui neutraliteedi rikkumise eest võimud lubaa suuri kasumeid, deklareerisid seda leitud[1].

Tegelikult ju ei pidanud Inglismaa sõda mitte Belgia pärast, vaid oma imperialistlike eesmärkide täitmise eest.

---

1. V. I. Lenin, Sotsialism ja sõda, Teosed, 4. tr., 19, Tallinn 1953, lk. 254.

Lõpptöö

Kes oli süüdi Esimese maailmasõja vallapäästmisel? Millise oli Inglismaa osa sõja puhkemisel?

Imperialismi tingimustes saavutasid suurriikide vastuolud sellise taseme, et nende lahendamise oli võimalik vaid sõja teel. Enga sõja suurriigid olid huvitatud sõjast ning võtsid osa selle ettevalmistamisest.

Sellise oleku tinang sõja vallapäästmise vahta objektiivselt tingimustelt lähtudes.

Subjektiivseid tegureid arvestades tuleks esimesena nimetada Saksamaad. Kui Saksamaa poleks otsustanud kasutada tarajevo mõrva ettekäändena kallaletungiks Serbiale, siis 1914. a. sõda poleks puhkenud. Austria-Ungari oli täiesti sõltuv Saksamaast ning poleks julgenud iseseisvalt Serbia vastu välja astuda.

Subjektiivsete püüdluste pa-

test laksamaaga peaaegu võrdse küündlase ei Inglismaa. Miks Gray ei loistanud laksamaad, et sõja korral ka Inglismaa sellesse sekkub? Inglise positsioon oli laksamaa jaoks otsustav tähtis. Laksamaa poleks julgenud sõda alla päästa, teades Inglise poliitika tõelist olemust.

Inglise poliitika sõja vallapäästmisel oli väga pareneks näiteks Lenini väitele sellest „kui nii on, siis saladus, millele nimi on sõda."[1]

Inglise sõjaõhutajad teadsid juba 6. juulist saadik, et Austria-Leksa klokk käsutab parajasti mõrva ettekäändeks aneksioonidamiseks Serbiaga. Selge oli ka see, et Venemaa sig Prantsusmaa toetused Serbiat.

Inglise imperialistid, nagu ka Austria imperialismi pärastamiset, tegid kõik selleks, et konflikt muutuks ülemaailmseks.

---

[1] V. I. Lenin, Märkmeid meie delegatsiooni kohta Haagis, Teosed, k. 23, Tallinn 1953, lk. 412.

Stinnes nõudmiste edasipidist käiku, Grey kirjutas alliseid lugemisi sõjaõhutamise taktikat. Kuuria – Porsa blokaili püüti luua mulje, et lahendus konfliktis jääb Türgimaa eraprobleemiks. Veenmaad aga julgustati käitumaa otsustavalt.

Grey palub tehtud vahendusettepanekud (24. juulil – 4 riigivahendus Kuuria ja Veenma vahel, 26. juulil – 4 riigi konverents) pigem nõudmisid konfliktis kui nõusid neid vahukohtult lahendada.

Türgi ja imperialistide peamiseks eesmärgiks juulipäevadel oli varjata oma tõelisi plaane, sest kabinetti eramees kirjutavad alla oma vastu.

27. juulist alates mindi avalikule sõjaõhutamisele. Iga päevaga kärgatis Grey ennekordselt avalikult, et valitsus otsustas Türgimaa 75 ha askemix

poolt. Kabineti eemes ei eadi-
alt rõõ vastu, vaid rõõ pool-
daja lekkeid siiski alles
lahimata tegeme ohtude
rõõlise ettevalmistuse.

Otsustavatel 1–3. augusti
päevadel leidsid rõõorganisat-
sioonid üüise veele kokkuva-
tiivide liidutega. Neade nõu-
jul saadeti esimese
käesolek kabineti's nii palu-
mata leakshiit. 4. augustil
kuulutati Peterburile sõda.

Võib jääda mulje, et Suur
oli peamine süüdlane selles,
et Inglismaa 1914. a. 4. augustil
sõtta astus. Tegelikult pole
see kaugeltki nii. Ta oli vaid
kõige otsavam ja kõgekuum oma
klassi esindaja nii Euroopas selle
klassi poolt talle usaldatud
ülesannete.

Nagu esitatud materjalist
selgub, määrasid inglise diplo-
maadid Esimese maailmasõ-
ja vallapäästmisel kuuekat
mängu, varjates valva eest

oma tõelisi eesmärke. Võib öelda, et Legemist ei ole tõsiasjalikuniiga diplomaatia ajaloos, vaid et sellise käitumise on üldse omane imperialistlikele riikide diplomaatiale. Selles mõttes on Teise ilmasõjajärgse poliitika paljastamise õpetlik ka Läänemaal, mil paljude maade imperialistidest sõjapiraatlust, ja selle kaitsmisest, mis alla saaks all püüavad teaduslikult tehti puuduvat tõde.

Резюме

Возникновение первой мировой войны 1914-1918 гг. было не случайным. В. И. Ленин, разоблачая корни господствующих классов воюющих держав, низкопробность и предательство оппортунистов всех стран, прикрывавших империалистический грабеж и называвших мировую войну „освободительной", „гуманной" и „последней", глубоко вскрыл исторические и классовые корни мировой войны и ее грабительский захватнический характер.

В данной дипломной работе рассматривается роль Ленина в развязывании первой мировой войны. Задачей работы является показать какими методами и приемами империалисты Ленину желали все, чтобы в июле 1914 г. развязать мировую войну. Это важно потому, что многие буржуазные историки пы-

тается уменьшить вину Англии. До сих пор роль Англии меньше исследована, чем роль других держав.

Основными источниками, использованными в составлении работы была многотомная английская публикация „Британские документы о происхождении войны 1898-1914" и немецкая публикация документов[2]. В качестве источников явились также мемуары Э. Грея[3], Извольского[4] и Ллойда Джорджа[5].

Первая глава показывает, как Англия в течение многих лет приготовлялась к войне.

В течение длительного периода Англия, опираясь на свою могучую военную и на свой первоклассный и могущественный военно-морской флот, проводила политику баланса сил, равновесия и придерживалась принципа splendid isolation.

В конце XIX века и в начале

---

1 British Documents on the Origin of the War 1898-1914, Edited by G. P. Gooch and H. Temperley, Volume X-XI, London 1928.

2 Julikrise und Kriegsausbruch 1914, Bearbeitet im Auftrage des Auswärtigen Amtes, mit einem Vorwort von Fritz Fischer, Bd. 1, Hannover 1963.

3 E. Grey, Twenty Five Years 1892-1916, London 1935.

4 Iswolsky, My Mission to London 1912-1914, 1918.

5 Д. Ллойд Джордж, Военные мемуары, т. I-II, Москва 1934.

XX не прекращалась борьба между Англией и Россией как на Ближнем, так и на Дальнем Востоке. В то время французская политика колониальной экспансии повсюду сталкивалась с Англией. Это продолжалось до тех пор, пока на мировую арену не выступил молодой германский империализм, быстрое экономическое развитие которого превратило его в основного и наиболее опасного соперника английского империализма.

Англия и Германия стали самыми главными соперниками. Антагонизм этих стран сыграл главную роль в разжигании войны.

Вторая и третья глава рассматривают Англию во время июльского кризиса. Задача этих двух глав показать, как именно английская дипломатия разжигала войну.

Предвидя, как развернутся события в ближайшем будущем, Грей а также другие английские дипломаты усвоили тактику провоцирования войны, стараясь создать у австро-германских дип-

комитов внезапность, что Англия останется в стороне от войны. Одновременно с этой тактикой „невмешательства" Грей подталкивал Россию действовать решительно. Эта тактика устраивала обеих группировок.

27 июля Грей перешёл от тактики скрытого развязывания войны к тактике открытого развязывания войны. Но английский кабинет был против этого. Тем не менее „партия войны" взяла курс на втягивание Англии в войну.

В решающие дни 1–3 августа, когда Германия вступила в войну, английские организаторы войны в кабинете Асквита при помощи посредников связались с руководством консервативной партии и так 3 августа добились отставки некоторых либеральных министров и согласия большинства членов либерального правительства на вступление Англии в войну.

Можно сказать, что в разя-

зывавшей войной в июле 1914 г. принимали участие все великие империалистические державы: Германия и Австро-Венгрия с одной стороны, Англия, Франция и Россия — с другой. Такова объективная сторона вопроса.

Но с точки зрения субъективного стремления развязать войну на первое место следует поставить Германию, которая при содействии своего союзника — Австро-Венгрии использовала сараевское убийство, навязав миру в июле 1914 г. эту жестокую и кровопролитную войну.

На второе место с точки зрения субъективного стремления развязать войну следует поставить Англию и на четвёртое место Францию.

Царская Россия была последней в смысле желания развязать войну в июле 1914 г.

В работе много места на священника Гапона, который стоял во главе «Гапоновщины». Может остаться впечатление, что он

был главным организатором вой-
ны в Англии. На самом деле
был всего-навсего опытным и
искусным агентом своего класса
и выполнял лишь доверенную
ему политическую задачу.

Kasutatud kirjandus

Marksismi-leninismi klassikud:

1. Lenin, V. I. Inglise-Iaxa fäöliste rahudemonstratsioon, Teoxd, k. 75, Tallinn 1953.

2. Lenin, V. I. Marksismi karikatuurist, Teoxd, k. 23, Tallinn 1953.

3. Lenin, V. I. Proletariaadi ülesanded meie revolutsioonis, Teoxd, k. 24, Tallinn 1953.

4. Lenin, V. I. Sotsialistlik Internatsionaale alaxord ja ülesanded, Teoxd, k. 21, Tallinn 1953.

5. Lenin, V. I. Märkmeid meie delegatsiooni ülesannete kohta Haagis, Teoxd, k. 23. Tallinn 1953.

Allikad:

1. British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Edited by G. P. Gooch and H. Temperley, Volumes X–XI, London 1926. (= British Documents)

2. Dickinson, G. L. The International Anarchy 1904 – 1914, London 1934.

3. Ерусалимский, Н. С. Германский империализм: история и современность, Москва 1964.
(= Н. С. Ерусалимский, Германский...)

4. Ерусалимский, Н. С. Вопрос об ответственности за войну, „Историк-марксист", III. I–II, (= „Н. С. Ерусалимский Вопрос об...) Москва 1932

5. С. Зей, Происхождение мировой войны, III–II, Москва 1934.
(= С. Зей, Происхождение...)

6. Эпоха в мировой войне, III.–II, Москва 1964.

7. Gooch, G. History of modern Europe 1878 – 1919, London 1923.
(= G. Gooch)

8. Headlam, J. W. The History of Twelve Days, July 24th to August 4th 1914, London 1915.
(= J. W. Headlam)

9. Игнатьев, Н. В. Русско-английские отношения накануне мировой войны, Москва 1962.
(= Н. В. Игнатьев)

2. Grey, E. Twenty Five Years 1892 – 1916, Volumes I–II, London 1935.
(= E. Grey, Vol. I)

3. Juliкrise und Kriegsausbruch 1914, Bearbeitet und eingeleitet von Imanuel Geiss, mit einem Vorwort von Fritz Fischer, Bd. 1, Hannover 1963.
(= Julikrise und ...)

4. Lichnowsky, My mission to London 1912–1914, o.J. 1918.
(= Lichnowsky)

5. Ллойд Джордж, Д. Военные мемуары, III. I–II, Москва 1934.
(= D. Ллойд Джордж, III. I)

6. Selected Speeches on British Foreign Policy 1738–1914, edited by E. R. Jones, Oxford University Press 1914.

Ajalooalased uurimused:

1. Diplomaatia ajalugu, II a., Tartu 1948.
(= Diplomaatia ajalu, II a.)

10. Каутский, К. Как возникла мировая война, Москва 1924

11. Кулишер, Й. Очерк истории мирового хозяйства, Москва 1954.
(= Й. Кулишер)

12. Мортон, А. Л. История Англии, Москва 1950.
(= А. Л. Мортон)

13. Нидольд, Т. Как Европа вооружалась к войне 1871–1914, Москва 1925.
(= Т. Нидольд)

14. Полетика, Н. П. Возникновение мировой войны, Москва 1964.
(= Н. П. Полетика)

15. Schmitt, B. E. The Coming of the War 1914, Volume II, Charles Scribner's Sons, s. l. 1930.
(= B. E. Schmitt)

16. Seymour, C. The Diplomatic Background of the War 1870–1914, Yale University Press 1916.

17. Тарле, Е. В. Европа в эпоху империализма, Москва 1927.
(= Е. В. Тарле)

18. Тейлор, А. Дж. П. Борьба за господство в Европе, Москва 1953.
(= А. Дж. П. Тейлор, Борьба ...)

19. Виноградов, К. Б. Буржуазная историография мировой войны, Москва 1962.

Sisukord

Sissejuhatus lk. 2

I peatükk

Inglismaa valmisolemine esimeseks maailmasõjaks lk. 15

1. Inglismaa majanduslik võistlus Saksamaaga lk. 15

2. Inglismaa ja Saksamaa võistlus ülemvõimu eest meres lk. 22

3. Inglismaa välispoliitika ning diplomaatiline ettevalmistus sõjaks lk. 27

II peatükk

Sarajevo mõrv ning Inglismaa poliitika kuni 27. juli-ni 1914 lk. 35

III peatükk

Inglismaa astub sõtta lk. 60

Kokkuvõte lk. 86

Resümee lk. 91

Kasutatud allikate loetelu lk. 97